

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Obor: Politologie

Rozvrat tradiční vesnice v období
stalinismu

(diplomová práce)

Autor: František Fišer

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Rataj, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a vyznačil všechny citace z pramenů.

V Praze dne 27. října 2011

.....

podpis studenta

Rád bych poděkoval prof. PhDr. Janu Ratajovi, CSc. za jeho trpělivost a cenné připomínky.

Obsah:

Úvod:	6
I. Zemědělská politika KSČ 1945-1948 v kontextu dosavadního vývoje českého zemědělství.....	9
1. Řešení agrární otázky v minulosti	9
2. Poválečná zemědělská taktika KSČ	15
II. Koncepce kolektivizace zemědělství po příchodu KSČ k moci.....	23
1. Bezprostřední poúnorové zemědělské přeměny	23
2. Sovětské metody v zemědělství a jejich dopad na vývoj v ČR po roce 1948	26
3. Hledání podoby Jednotných zemědělských družstev	28
III. Průběh kolektivizace	31
1. Zřizování Jednotných zemědělských družstev	31
2. Akce „K“	34
IV. Združstevňování jako forma třídní perzekuce	40
1. Soukromý rolník očima komunistické propagandy	40
2. Vyhánění sedláků z gruntů – skutečné příběhy	42
Závěr.....	44
Seznam pramenů a literatury:.....	48
Příloha	50

Motto:

„V českých a moravských vesnicích, lhostejno v jakém kraji, narazíte dodnes na polorozpadlé zbytky domů, jako je ten Rajdlův: jednou selský dvorec, jindy venkovský zámek, rychta, mlýn. Kdysi výstavní budova má půl střechy, popraskané stěny, vytlučená okna, stržené klenby chlévů. Často se v téže nebo sousední vsi rozkládá opuštěný komplex bývalého JZD nebo Státního statku. Na dvorech, lemovaných podlouhlými a teď prázdnými kravínami se povaluje odpad všeho druhu, zbytky vlnitého plechu, reznoucí vraky zemědělských strojů, traktorů a nákladních automobilů. Nikde živá duše, občas zvířecí mrtvola. Stavby obrůstají kopřivy a bolševníky... Je to jako pozůstatky války, jako vnitrozemní pohraničí. Dva druhy nezamýšlených a přízračných pomníků. Výsledkem sociálního inženýrství provozovaného po únoru 1948, nucené kolektivizace venkova a tzv. rozkulačování (obojí podle sovětského vzoru) je zmar, zkažené životy, rozbité tradice a sociální i ekonomické vazby, zbourané vesnické společenství.“¹

¹ DRDA, Adam. *Konec vesnických upírů - O kolektivizaci, kulacích a likvidaci venkova. A také o panu Stýblovi, posledním obyvateli Rajdlova statku.* (<http://www.dokoran.cz/ukazky/1226500685.pdf>). Staženo: 30.6. 2011, s.283.

Úvod:

Jako téma své diplomové práce jsem si zvolil „Rozvrat tradiční vesnice v období stalinismu“. Téma mě začalo zajímat proto, že jsem v dětství slýchal od své babičky vyprávění o jejím životě. Babička pracovala celý život v zemědělství, a to jak v soukromém sektoru, tak i jako součást JZD a přímo se jí „rozkulačení vesnice“ týkalo tím, že některé její známé či sousedy potkal podobný osud jako mnohé jiné, ať už propadnutí veškerého majetku, vysídlení, či pobyt ve vězení. Mojí rodině dodnes nebyl uhrazen zabavený inventář, ani nebyla zaplacená žádná náhrada za způsobenou újmu a tak je to vlastně dodnes záležitost otevřená.

Ve své práci bych chtěl přiblížit změnu životů československých zemědělců, která kolektivizaci provázela. Chci shrnout podstatné skutečnosti, které se na vesnici odehrávaly a zároveň popsat situaci sedláků a rolníků v období zakladatelské etapy komunistického režimu - diktatury proletariátu. Dalším mým cílem je definovat pojem kulak a také vývoj významu tohoto slova během konce čtyřicátých a začátkem padesátých let minulého století, tedy v době, kdy se k moci dostala komunistická strana a snažila se sedláky a statkáře zbavit moci, aby mohla venkov přeměnit k obrazu svému. Budu se také snažit přiblížit tehdejší náladu ve společnosti a politickou situaci. Také bych si chtěl položit otázku, zda hlavním důvodem pro vystěhování kulaků byla likvidace soukromého sektoru. Hlavním zdrojem pro moji analýzu byly zejména odborné publikace zaměřené na téma kolektivizace v poválečném Československu, ale také dobové statistiky a díla pracující s širším historickým rámcem.

Pro mou práci nejdůležitější autoři, kteří přistupují k problematice z různých perspektiv, jsou Karel Jech, Karel Kaplan a Antonín Václavů. Odlišnost jejich náhledů umožnila hlubší pochopení diskuze spojené s obdobím, které je v moderních dějinách našeho státu jedním z nejkontroverznějších.²

Karel Jech popisuje ve svých publikacích problematiku spíše komplexně, blíže zkoumá zejména likvidaci soukromého sektoru, perzekuci sedláků na mnoha úrovních a v neposlední řadě se také zaměřil na seznam rodin, které byly nejvíce postiženy kolektivizací venkova. Detailně také zkoumá, jak byly vytvářeny seznamy kulaků v okresech a to zejména v publikaci „Soumrak selského stavu“. Tuto publikaci rovněž shledávám pro svou práci jako

² Při studiu událostí čtyřicátých a padesátých let minulého století v Československu není neobvyklé narazit na texty povahou odborné, které však silně reflektují osobní názor autorů.

hlavní zdroj prvotních informací, na kterých jsem posléze stavěl. Vycházel jsem z něj zejména při definování pojmu "kulak" (viz kapitola IV bod 2.). Jeho styl je odborný, některá fakta jsou však subjektivně zabarveny.

Karel Kaplan měl, jako aparátník KSČ, otevřenější cestu k informacím, což mu umožňovalo lepší přehled o problematice. Jako jeden ze závěrů své publikace „Československo v letech 1948-1953, 2.část“ napsal: „Páteří režimu a jeho určujícím článkem byl mocenský monopol komunistické strany. Od něho se rozvětvoval a rozrůstal absolutně totalitní systém, neboť úzká mocenská skupina vlastnila a ovládala všechny prostředky ekonomiky, kultury a politické moci, všechny nástroje a formy perzekuce.“³ Což mi přijde jako velmi důležitý fakt, z pohledu toho, že člověk pracující pro komunistický aparát uznává, že politická vládnoucí moc používala prostředků donucovacích i perzekučních. Podrobněji se ve své publikaci věnuje mocenskému a řídicímu aparátu a také ekonomice, zejména koncepci přeměny Československa na strojírenskou velmoc.

Pro ucelení představy k popisu fungování a účelu vzniku družstev, jejich postupné transformace a družstevnictví celkově, jsem využil zejména studie Antonína Václavů „Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu“. Blíže se ve své studii věnuje také „kampeličkám“, hlavním znakům kolektivizace, obtížím s nadvýrobou či poválečné zemědělské politice. Z jeho popisu družstev je možné odhalit zájem komunistů využít pojmu družstva pro propagaci JZD a vidiny jakési ochrany jejích členů. Cituji: „Některé odebírala od zemědělců jejich výrobky a brala na sebe starost s jejich odbytem, jiní zpracovávala zemědělské suroviny a přetvářela je ve výrobky, jež snáze nacházely zájemce a tedy i kupce. Vznikala ale i družstva peněžní – kampeličky, reiffesenky, spořitelny, záložny. Trh rozvíjel soutěž mezi výrobci a soutěž vyžadovala finanční vklady do hospodářství, nebo zase měla za následek zadlužení těch, kteří tempu nestačili.“⁴

Svou práci doplňuji na závěr o rozhovor s politickým vězněm, panem Miloslavem Růžičkou, se kterým mluvím o jeho dětství, o počátcích perzekuce a stíhání jeho rodiny a nakonec také o jeho pocitech, když se vracel na místo, kde žil se svojí rodinou před tím, než byl vystěhován.

³ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953, 2.část*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. s. 146.

⁴ VÁCLAVŮ, Antonín. *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Studie z hospodářských dějin č. 10. Praha: VŠE Fakulta národohospodářská, 1999. s. 75.

Svoji diplomovou práci jsem rozdělil do čtyř hlavních částí. V první části pod názvem „Zemědělská politika KSČ 1945-1948 v kontextu dosavadního vývoje českého zemědělství“ bych chtěl popsat kořeny vzniku agrárního hnutí, situaci v zemědělství zejména mezi dvěma světovými válkami i v době protektorátu a následně stav zemědělství bezprostředně po 2. světové válce. Zmíním se o politické situaci uvnitř státu, neboť měla bezprostřední vliv na změny, které se udály na venkově a které změnily od základu celý systém zemědělství. Ve druhé kapitole bych chtěl přiblížit kolektivizaci v SSSR a její následný dopad na vývoj v ČR, přiblížím i vliv pozemkové reformy v r. 1918 a 1945 a představy o kolektivizaci zemědělství v poválečném Československu. Tato kapitola má název Koncepce kolektivizace zemědělství po příchodu KSČ k moci. O samotném průběhu kolektivizace se rozepíši ve třetí části své diplomové práce. V této části bych se chtěl zmínit o zřizování Jednotných zemědělských družstev a teroru vůči sedlákům, kteří se bránili vstupu do těchto družstev, kapitola má název „Průběh kolektivizace“. Ve čtvrté části pojmenované „Združstevňování jako forma třídní perzekuce“, se pokusím objasnit a definovat pojem „kulak“ a také zevrubně přiblížím příběh jednoho vystěhovaného sedláka z knihy „Vyhnaní“ a zmíním se o tom, kdo ve skutečnosti rozhodoval o dalších osudech vystěhovaných rolníků.

I. Zemědělská politika KSČ 1945-1948 v kontextu dosavadního vývoje českého zemědělství

1. Řešení agrární otázky v minulosti

Koncem 19. století přijali socialisté přesvědčení, že malá hospodářství prohrají v soutěži s velkými hospodářstvími. Mělo se tak stát hlavně kvůli rozvoji v průmyslu, jež měl následně ovlivnit i rozvoj v zemědělství. Toto stanovisko vyjádřil Wilhelm Liebknecht v r. 1876: „Parní pluh provede v zemědělství takovou revoluci jako parní tkalcovský stav a spřádací stroj v průmyslu – zničí malovýrobu.“⁵ Stejně stanovisko zaujímal i Karl Marx. Hledal řešení, které by malé rolníky nevyhánělo „na žebráckou hůl“. Na konci 19. století však malých a středních závodů v zemědělství neubývalo, neuplatnila se zde skutečnost, která byla viditelná v průmyslu, kde velkovýroba vytlačovala malovýrobu. V této době, kdy byla již zorganizována celá dělnická třída i část zemědělského proletariátu a inteligence, se začaly demokratické i socialistické strany ohlížet po dalších voličích a obrátily se směrem k venkovu. Na frankfurtském sjezdu německé sociální demokracie v roce 1894, v téže roce i na sjezdu francouzské socialistické strany se dospělo k závěru, že rolníka nelze oddělit od výrobních prostředků a že jedinou formou výroby by mohla být družstva. Tato problematika se začala vědecky objevovat v dílech Karla Kautského a Eduarda Davida⁶. K. Kautsky vydal „Agrární otázku“ v r. 1899, E. David v roce 1903 vydal dílo „Socialismus a zemědělství“. I když byli oba socialisté, ve svých názorech se zcela rozešli, neboť E. David dokazoval, že vzhledem k biologickému charakteru zemědělské výroby se mohou uplatnit pouze malé závody resp. závody obhospodařované jedinou rodinou. Naopak K. Kautsky zastával přesvědčení, že budoucnost mají jen velké závody. Ve svém díle zdůraznil, že družstevní výroba je možná teprve po vítězství proletariátu v době, kdy riziko podnikání vezme na sebe stát a nikoliv členové družstva.⁷

Co se týká počátků zemědělského družstevnictví, spadá do doby 90. let 19. století. Družstva jsou dobrovolným sdružením osob, nikoliv peněz. Družstva pomáhají lidem, aby pomohli

⁵ VÁCLAVŮ, Antonín. s. 16.

⁶ Eduard David (1863 - 1930) - německý politik.

⁷ VÁCLAVŮ, Antonín. s. 17.

sami sobě. Dle L. K. Feierabenda⁸: „*Družstevní idea staví lidskou bytost výše než zisk. Chrání svobodu a iniciativu člověka, zvyšuje jeho materiální blahobyť a posiluje jeho důstojnost.*“ Éra družstevního hnutí se počítá od roku 1844, kdy si 28 chudých tkalců v Rochdale nedaleko Manchesteru v Anglii otevřelo obchůdek, který měl za cíl zásobovat své členy moukou, rýží, chlebem a máslem. Jejich cílem bylo prodávat kvalitní zboží, získané za velkoobchodní ceny, a to ne veřejnosti, ale svým členům. Zhruba v téže době založil Philippe Bouchez družstvo francouzských řemeslníků. Ke konci 19. století družstevní hnutí bylo již pevně zakotveno i v historických zemích budoucí ČSR a díky němu získali malí a střední rolníci a živnostníci i určitou míru nezávislosti na velkých rakouských průmyslových a úvěrových koncernech.

František Cyril Kampelík⁹ vydal v roce 1861 spis „Spořitelny po farských kolaturách orbě, řemeslu ze svízelnů pomohou.“ Avšak až v 90. letech tohoto století se objevila potřeba oživit tyto myšlenky a na jejich základě se následně budovala družstva – spořitelny a záložny, družstva nákupní a prodejní (skladištní), družstva strojní meliorační elektrifikační, zpracovatelská. K nim patřila např.: Ústřední jednota hospodářských družstev v Praze, Ústřední jednota českých hospodářských společenstev úvěrních v Brně, Ústřední svaz českých hospodářských společenstev v Brně, nebo Jednota českých hospodářských společenstev v Opavě.¹⁰

V celé své historii družstevního hnutí podporovala družstva vazby národnostní solidarity mezi svými členy. Dalo by se říci, že družstva podporoval politické uvědomění svých členů a ovlivňovat tak celý český národ. Družstva se začala angažovat po r. 1918 v politické sféře s cílem získat dostatečnou moc a tím i kontrolu nad podmínkami výroby a směny zboží. Agrární strana a křesťanské strany svůj zájem směřovaly zejména z velké části k zemědělským družstvům. „Postupem času se tedy některá družstva etablovala spíše na politických než na ekonomických základech a vzájemné stranické vazby členů v nich byly silnější nežli jejich společné zájmy ekonomické. Politické rozkoly nakonec vedly k tomu, že stranické mašinérie začaly využívat obrovských možností, kterými družstva disponovala, k ovlivňování voličů. Ekonomická moc těchto federací byla využita v politických bojích a jednostranných politických aktivitách v období před druhou světovou válkou. Kdyby si byly

⁸ Feierabend, Ladislav, Karel. (1891-1969), 1938-39 ministr zemědělství ve vládách generála Syrového a R. Berana i v Eliášově protektorátní vládě. V letech 1941-45 byl ministrem financí v československé exilové vládě v Londýně. V únoru 1948 emigroval a stal se redaktorem Hlasu Ameriky.

⁹ F.C.Kampelík (1805-1872), patřil k výrazným osobnostem českého společenského a hospodářského života v polovině 19.století. Především se do paměti národa zapsal jako buditel venkova a iniciátor "lidového" peněžnictví, díky čemuž se český jazyk obohatil o jedno nové slovo "kampelička".

¹⁰ VÁCLAVŮ, Antonín. s. 35.

československé organizace zachovaly svou čistě kooperativní povahu a omezily své aktivity na sociální a ekonomické principy svépomoci, byly by bývaly mohly lépe odolávat komunistické infiltraci po válce.“¹¹

Po vzniku Československé republiky se začal rozmáhat počet i rozsah činnosti družstev na Slovensku či na Podkarpatské Rusi. Zvláště na Podkarpatské Rusi, byli rolníci velmi chudí a často negramotní. Velmi často se proto stávali obětí lichvy. Kampeličky mohly být pro ně řešením této situace, kterým by pomohli sami sobě. L. K. Feierabend: „Celý příběh zemědělského sdružování v Československu nezvratně dokládá, že skutečná, pravá družstva opravdu nabízejí demokratickou metodu, která umožňuje i těm nejzaostalejším a nejchudším lidem světa pomoci, aby pomohli sami sobě – aniž by museli sahat ke stranické politice, diktatuře nebo válce.“¹² Jako projekt v Rochdale, který vyrostl v mocný družstevní podnik, tak i české kampeličky¹³ dodržovaly několik zásad tzv. rochdaleské principy, které jim zajistily úspěch. Jedním z nich je princip, že podstatný není zisk, ale provozovaná činnost. Rolníkům, kteří zakládali kampeličky, nešlo ani tak o zisk jako o levný úvěr. Na druhé straně je nutné připustit, že výrobní družstva, v nichž zemědělci hospodařili na společné půdě, a v porovnání s ostatními typy družstev vykazovala velmi slabé výsledky, postupně docházelo k jejich zániku. Rolníkům nebyl vlastní kolektivní postoj. Byli na půdě většinou citově vázáni, neboť pro ně půda nepředstavovala jen výrobní prostředek. Rolník neboli zemědělec byl nepokrytým individualistou se zvláštním postojem k podnikání.

Zejména po r. 1918, tzn. v době vzniku samostatného Československa, rychle narůstá počet družstev i rozsah jejich činnosti. Mnoho zemědělců, řemeslníků, dělníků i zaměstnanců se chopilo této příležitosti a prakticky aplikovalo tuto myšlenku v různých podobách. Začala vznikat nejen družstva zemědělců, která byla podstatným článkem družstevnictví, ale vznikala i družstva spotřební, bytová. I obchodníci a řemeslníci (neboli živnostníci) hojně zakládali nová úvěrní družstva s cílem společného nákupu surovin, technického vybavení a zásob. Vznikala družstva za účelem, aby dosáhla na velké zakázky od státu nebo soukromých firem, které následně rozdělila mezi své členy. Obdobně přibývala prodejní družstva v podobě trhů s nábytkem či obchodů s oděvy nebo s obuví. Nejdůležitější spotřební (neboli konzumní) družstva byla organizacemi, které vlastnily prodejny po celé zemi. Tato družstva měla více členů než družstva zemědělců, ale nedosahovala jejich významu ani ekonomické síly. V roce

¹¹ FEIERABEND, Ladislav, Karel. *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary: Stehlík, 2007. s. 20.

¹² FEIERABEND, L. K.. s. 40.

¹³ Družstevní záložna – zatímco zákazníkem klasické banky je klient, u záložen je to člen.

1933 studovali situaci v naší zemi dva Francouzi, Polin a Charon a takto charakterizovali úspěch družstevního hnutí: „Československo můžeme považovat za snad vůbec nejlepší příklad rozvinutého družstevnictví. Ačkoliv jiné země ho mohou převyšovat v některých speciálních oblastech – Dánsko se svými mlékařskými družstvy, Kanada s odbytovými družstvy na prodej pšenice, Itálie se zemědělskými výrobními družstvy – žádná se nevyrovná solidnosti jeho organizace a účinnosti jeho kombinovaného úsilí.“¹⁴

Zejména prostřednictvím svých aktivit v družstvu si rolníci uvědomovali svoji solidární odpovědnost ke komunitě a zároveň padala hranice nedůvěry k ostatním členům komunity, a navíc to podněcovalo jejich touhu po vzdělání a poznávání nových aktivit. Československý zemědělec se vzdělával za pomoci družstevních týdeníků, informačních zpravodajů, speciálních kurzů a družstevních škol, z nichž nejdůležitější byla Vyšší zemědělská škola družstevní. I Vysoké zemědělské školy v Praze a v Brně měly každá svoji katedru družstevnictví.

Konec 19. století je také charakterizován vznikem agrárních politických hnutí. Roku 1889 se v Praze ustanovila „Selská jednota pro království české“. V roce 1897 vzniklo „Sdružení českých zemědělců“, které reprezentovalo větší a střední statky. Také „Česká strana agrární“, která vznikla v r. 1899, sdružovala zámožnější venkovské vrstvy. S příchodem Antonína Švehly¹⁵ do čela strany v r. 1909 se začala tato strana orientovat na malorolníky, a poté se stala jednou z nejpočetnějších politických stran a za 1. republiky jako Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu nejsilnější stranou vůbec.

V tomto období se vydávala i zemědělská literatura – v r. 1899 vydal prof. JUDr. František Fiedler rozsáhlou práci „Zemědělská politika“. Uznávaným publicistou v tomto oboru byl také Albín Bráf¹⁶. Je třeba se zmínit i o knize Karla Kautského „Agrární otázka“, která vyšla v roce 1899, a která znatelně zakotvila v komunistickém a socialistickém hnutí. Ve své práci upřednostňoval řešit problémy v zemědělství v rámci združstevňování, tím ovšem neměl na mysli podobu stalinské kolektivizace.

Po vzniku Československa začal proces vytváření právních nařízení, jež měly skoncovat se šlechtickými velkostatky a přerozdělit půdu. Prvním krokem k pozemkové reformě se stal

¹⁴ Feierabend, L.K., s. 16-19.

¹⁵ Švehla Antonín, (1873 Hostivař – 1933 Praha) předseda tří československých vlád, předseda agrární strany a hostivařský statkář, r.1927 odmítl kandidovat na prezidenta a doporučil T.G. Masaryka.

¹⁶ Albín Bráf, (1851 Třebíč – 1912 Roztoky u Prahy) byl český právník, vysokoškolský profesor, národohospodář, politik a novinář.

zákon o obstavení velkostatků z listopadu 1918. Samotná pozemková reforma byla vyhlášena v dubnu roku 1919. Při této pozemkové reformě měl být zkonfiskován za náhradu veškerý pozemkový majetek přesahující 150 ha zemědělské půdy a tato vyvlastněná půda měla být předána nebo pronajata malým zemědělcům či bezzemkům. Přidělování půdy reguloval zvláštní zákon, přičemž se přidělovalo až 15 ha půdy. Pozemková reforma se z důvodu nevyjasněných diplomatických vztahů s Vatikánem jen málo dotkla církevní půdy. A kvůli korupci navíc pod různými záminkami unikly vyvlastnění i mnohé velkostatky. I přes četné nedokonalosti dokázala pozemková reforma zklidnit sociální napětí na venkově a zároveň vytvořit prosperující vrstvu sedláků, kteří se většinou dokázali úspěšně vypořádat s velkou hospodářskou krizí – na rozdíl od mnoha menších rolníků, kteří v důsledku krize přišli na mizinu.

Vzhledem k tomu, že válka zemědělství značně poničila, lze konstatovat, že po první světové válce byly přechodně potlačeny problémy s nadvýrobou v zemědělství. Znovu se tyto problémy však navrátily již ve 20. letech minulého století. Na druhé straně to však neznamená, že neexistovalo v této době značné množství lidí, kteří neměli dostatek potravin. I když měla agrární strana¹⁷ od r. 1922 svého ministerského předsedu a obsadila i nejdůležitější ministerstva, problémy s nadvýrobou se nevyřešily. V minulosti používané prostředky tzn. změna struktury výroby a družstevní hnutí na řešení nadvýroby nestačily. Vládní agrární strana ovšem díky tomu, že řídila proces rozdělování půdy při Pozemkové reformě, získala velkou popularitu. Pozemková reforma, která probíhala od r. 1919 a poskytovala celkem cca 600 tisíc ha půdy drobným zemědělcům, ještě více situaci zkomplikovala a nadvýroba potravin se naopak zvětšila. V této době začaly cukrovary (nikoliv stát) uplatňovat prvek regulace cukrovky. Ještě před vypuknutím velké hospodářské krize dal Antonín Švehla v roce 1926 také podnět k tomu, aby se ustavila komise při poradním sboru pro otázky hospodářské, která měla za úkol studovat otázky plánování. Hospodářské plánování v zemědělství však získávalo sympatie a prostor jak u zemědělských odborníků, tak u praktických hospodářů. V roce 1934 byla za podpory zemědělců založena Československá obilní společnost, tzv.

¹⁷ Československé agrární straně se dařilo získávat širokou podporu všech skupin venkovského obyvatelstva převážně v letech 1918-1938, což bylo především zásluhou Antonína Švehly (zemřel v roce 1933) jenž prosadil, aby se strana orientovala na malozemědělce a učinila z nich pevný voličský kádr strany. Vedení agrární strany bylo tvůrcem vládních koalic a úspěšně prosazovala ekonomické zájmy zemědělců (celní politika, obilní monopol).

obilní monopol. Nešlo sice o přímé plánování rostlinné výroby, ale byl to jistý stupeň regulace. A tak zemědělci již nebyli zcela vydáni napospas „slepé působnosti“ trhu a obchodníků s obilím. Tím se stabilizovaly ceny, za něž se vykupovalo obilí a také ceny, za něž spotřebitelé nakupovali chléb a pečivo, i mouku. Z obilního monopolu měli prospěch větší zemědělci, neboť především oni prodávali obilí. V roce 1937 byl zřízen Syndikát pro zpeněžování dobytka a živočišných výrobků. Syndikát měl zajistit jistotu zejména drobným a středním rolníkům, kteří byli hlavními producenty živočišných výrobků. Je nutné zdůraznit, že ve 30. letech rostlo enormním způsobem zadlužení zemědělců. Cituji: „V Čechách v roce 1926 činily jejich dluhy připadající na 1 ha zemědělské půdy 980 Kč, v roce 1936 už 2388 Kč, takže v oněch 10 letech stouply skoro dva a půl krát. V roce 1938 představovaly celkové dluhy zemědělství 32 miliardy tehdejších Kč, z toho v české části republiky 27 miliard. V průběhu 6 let hospodářské krize bylo vydraženo 129 853 nemovitostí, což bylo víc než za celou druhou polovinu 19. století.“¹⁸ Zadlužení se týkalo převážně zemědělských usedlostí o výměře do 10 ha. Neboť z celkového počtu tvořili tito drobní rolníci až 86, 2 %¹⁹.

V období druhé světové války bylo zavedeno válečné tzv. přidělové hospodářství. Zemědělci měli stanové dodávky svých výrobků a také input, neboli rozsah nezbytných výrobních potřeb (hnojiva, stroje, nářadí, pohonné látky apod.). Tržní vztahy byly zcela zlikvidovány. Při nedostatku potravin si mohli prodejem svých produktů zvýšit své příjmy, avšak se značným rizikem a pod hrozbou zatčení a následné deportace do koncentračního tábora. Bylo ale zcela vyloučené v tomto období investovat a „válečné“ peníze měly smysl pouze za války. Na druhé straně si zemědělství (z důvodu svého mimořádného postavení) zbavilo starostí s nadvýrobou a inflačními penězi si snadno zaplatilo svoje dluhy. Došlo však i k poklesu zemědělské výroby a v r. 1946 se v zemědělství vyrobilo stěží 60 % toho, co vyprodukovalo před druhou světovou válkou.

¹⁸ VÁCLAVŮ, Antonín. s. 39.

¹⁹ VÁCLAVŮ, Antonín. s. 39.

2. *Poválečná zemědělská taktika KSČ*

Konec druhé světové války přinesl do mnoha zemí, střední a západní Evropy silný vzestup levicového proudu, což mělo dopad zejména na rozšíření vlivu socialistických a komunistických stran. Střední Evropa se změnila a rozdělila, neboť na jejím území se setkala sovětská armáda a západní armády. Jednotlivé státy si hledaly nejvýhodnější mezinárodní vazby, vybíraly spojence, uzavíraly dohody, což bylo předpokladem i podnětem aktivní československé zahraniční politiky. Je nutné podotknout, že přítomnost SSSR ve střední Evropě takovou svobodnou volbu limitovala. Střední Evropu překlenuly velmocenské sféry vlivu, které se následně vyvinuly ve dva protichůdné a samostatné bloky. Zahraničně politická linie Československé republiky se formovala již za války v exilu i v domácím odboji a to za podpory prezidenta Edvarda Beneše. Důsledkem Mnichova r. 1938 začala zahraničně politické linie pracovat na přátelství také se Sovětským svazem (nikoliv orientace pouze na západ). Mimo zahraničně-politické orientace se program odbojové činnosti londýnského exilu soustředil na obnovu republiky v předmnichovských hranicích a její ochranu (i vnitřní), aby se v budoucnu nemohla opakovat situace z Mnichova a to za pomoci politických a sociálně-ekonomických reforem a výstavbou národního státu Čechů a Slováků tzn. podporou obnovy ČSR v hranicích r. 1937. Jinými slovy řečeno, Československu se jako jediné zemi v tomto prostoru s přátelskými vztahy k SSSR nabízela možnost získat podporu od Stalina při prosazování vlastních požadavků na mezinárodním fóru. Prezident Beneš v té době věřil ve změnu Sovětského režimu, v jeho demokratizaci a liberalizaci plánu na bolševizaci střední Evropy. Lze konstatovat, že klíčovým činem Edvarda Beneše v této věci bylo podepsání smlouvy o přátelství a spojení se SSSR dne 12. prosince 1943. Moskva měla o smlouvu zájem, otvírala jí cestu do střední Evropy v době, kdy tu ještě nebyla jistá sovětská vojenská přítomnost. Obavy ze zasahování do vnitřních záležitostí zesílily a narůstaly po prvních kritických jevech ve vzájemných vztazích na přelomu let 1944-45. Spor o Podkarpatskou Rus vrhl stín na spojení mezi ČSR a SSSR.

Sociální demokracie přejímala Benešovu koncepci orientace na spojení se SSSR, ale pro Československo považovala model po vzoru SSSR jako nepřijatelný. Po Marshallově plánu²⁰ a po ustavení Informačního byra komunistické strany se množily ve straně i v jejím vedení kritické výhrady k socialistické politice Moskvy. Pouze malá část funkcionářů, jejichž

²⁰ Marshallův plán – Plán evropské obnovy přijatý Kongresem v Paříži 3.4.1948 s cílem organizačně zabezpečit americké úsilí pomoci poválečné Evropě. V důsledku odmítnutí ze strany zemí východního bloku byl plán omezený jen na západní Evropu.

představitelem byl Zdeněk Fierlinger²¹, ji obhajovala i nadále. Naopak komunisté chápali spojenectví se SSSR jako nejdůležitější a spatřovali v něm oporu při prosazování svých mocenských záměrů. „Ideově politická spřízněnost vedoucích funkcionářů KSČ se sovětskou politikou a jejich v minulosti vycvičená poslušnost a podřízenost Moskvě se udržovaly i po zrušení Kominterny²². Zvláště zesílily v druhé polovině roku 1947 při změně evropské politiky Sovětského svazu.“²³

Ke stěžejním bodům politiky odčinění Mnichova patřila výstavba národního státu Čechů a Slováků a z tohoto důvodu se pozornost převážně koncentrovala na občany německé a maďarské národnosti. Odsunem Německých menšin chtěli spojenci zabránit opakování ničivých národnostních konfliktů ve střední Evropě a posílit suverenitu a územní celistvost sousedů Německa. Odsun proběhl v souladu s tehdejší mezinárodní právní a za souhlasu všech zemí, jichž se týkal.²⁴

Podle rozhodnutí postupimské konference mělo být z ČSR vystěhováno 2,5 miliónů občanů německé národnosti. V závěrečném zápisu z konference se praví: „Německý lid se nemůže vyhnout odpovědnosti za to co sám na sebe uvalil...německý lid počal pykati za strašlivé zločiny, jichž se dopustil pod vedením lidí, které v době jejich úspěchů otevřeně schvaloval a slepě poslouchal!“²⁵

Postupně se posilovala orientace na Sovětský svaz a vytvořily se silné spojenecké vazby. Následné pokusy prezidenta Beneše a nekomunistických stran zvrátit či vyvážit tuto jednostrannost přišly příliš pozdě, v době, kdy Moskva v polovině roku 1947 změnila svou evropskou politiku a svět se definitivně rozdělával na dva bloky. Středoevropská politika ČSR způsobila její izolaci a přispěla k neúspěchu sblížit a zformovat demokratické síly proti sovětskému tlaku. Je třeba však podotknout, že na tom měla své přičinění i politika „západu“, která nevyvíjela žádné velké úsilí, aby to takto neskončilo. Pro západ nebyla ČSR jednoduše tolik strategicky důležité období. Orientace na spojenectví se SSSR a vazby na jeho zahraniční politiku, byly již tak umocněné a takového druhu, že ulehčovaly přechod Československa ze sovětské sféry vlivu do jeho mocenského bloku. Tento přechod se dovršil v únoru 1948.

²¹ Zdeněk Fierlinger (1891-1976) – za I. svět. války čs. legionář, po válce v dipl. službách, člen sociálně demokratické strany od r.1924, blízký přítel Beneše, pravděpodobný agent tajné sovětské služby NKVD, podílel se na likvidaci sociálně demokratické strany, člen předsednictva ÚV KSČ od r.1948 až do r. 1966.

²² Komunistická internacionála neboli mezinárodní komunistická organizace založená v Moskvě r.1919. Byla rozpuštěna v r.1943. V r.1947 ji nahradila Kominforma – rozpuštěna r.1956 v rámci procesu destalinizace.

²³ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. Praha: VŠE Oeconomica, 2003. s. 9.

²⁴ RATAJ, Jan. *KSČ a Československo (1945-1960)*. Praha: Oeconomica, 2003. s. 29.

²⁵ RATAJ, Jan. s. 29.

Ještě před válkou tvořila zemědělská družstva jeden ze základních pilířů agrární strany, což byl také jeden z důvodů tlaku komunistické strany na jejich likvidaci. V roce 1945 přikázala vláda Zdeňka Fierlingera zemědělským družstvům, aby si zachovali svoji organizační strukturu, která jim byla nařízena ještě za okupace Němci. V době válečné byl Centrální pražský svaz rozdělen na dvě organizace - Svaz zemědělských družstev v Praze, jenž měl na starosti revize a reprezentaci všech sdružených družstev a Peněžní ústředí zemědělských družstev pro Čechy, který měl pouze funkci finanční. Toto rozdělení proběhlo i na Moravě. Pro peněžní operace bylo založeno společné centrum Všeobecné peněžní ústředí družstev pro Čechy a Moravu. Zemědělská družstva, tak jako jiné instituce, byla donucena s Němci spolupracovat.

Také krátce po osvobození byli odstraněni z odpovědných míst všichni členové agrární strany, a byla pozastavena samospráva družstevních centrál a svazů a do vedení byli dosazeni administrátoři z řad politických stran Národní fronty.²⁶ Agrární strana samotná byla Košickým vládním programem z 5. dubna r. 1945 zakázána, pro kolaboraci s Němci, což znamenalo oslabení vlivu selského stavu a odklonilo politickou rovnováhu poválečného Československa spíše „doleva“. Omezení počtu politických stran zaznívalo jako častý požadavek domácího odboje.²⁷

V tomto poválečném období byli vysídlováni Němci a byl jim zabrán veškerý majetek. Navíc přes 2 mil ha půdy zbývalo rozdělit ještě z prvorepublikové reformy. Pozemky po válce rozděloval Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství, a to do výše 13 ha. Z důvodu, že ministrem zemědělství byl člen Komunistické strany Československa Július Ďuriš²⁸, si komunisté dokázali přidělováním půdy získat značnou popularitu.

Po osvobození republiky zemědělská produkce i nadále představovala pouze 60 % předválečné, a z tohoto důvodu muselo být zachováno přidělové hospodářství. Systém povinných dávek byl upraven a přechod průmyslu z válečné výroby na mírovou výrobu sliboval, že bude dostupné i větší množství hnojiv, a dalších potřeb pro rolníky. I když byla zakázána činnost agrární strany, vstupovali zemědělci do poválečné doby s úlevou a zbavení strachu z pronásledování za neplnění dodávek v době války. Košický vládní program na ně také nezapomínal. Kromě pokračování pozemkové reformy - odsunem Němců - se bezzemkům nabízela zařízení a fungující hospodářství v pohraničí českých zemí s rozsáhlou

²⁶ FEIERABEND, Ladislav. s. 58.

²⁷ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. s. 29.

²⁸ Július Ďuriš (1904-1986), člen ÚV KSČ 1945-1963, ministr zemědělství 1945-1953, předseda Sboru pověřenců Slovenské národní rady 1951-1953, ministr financí 1953-1963.

výměrou půdy, také sliboval, že po splnění povinných dávek si může rolník v rámci stanovených cen volně nakládat s přebytky své výroby. I územní samosprávy měly být poskytnuty větší pravomoci vč. podpory zájmových organizací. Počáteční nedůvěru rolníků, že KSČ získala ve volbách v r. 1946 větší podíl hlasů než agrární strana²⁹ v předchozích volbách, překonala strana především zvýhodňováním živočišných výrobků a osídlováním pohraničí po odsunu Němců. Je vhodné připomenout, že živočišnou výrobou se v zemědělství právě nejvíce zabývali rolníci s výměrem půdy do 10 ha, kteří tvořili čtyř-pětinovou většinu z celkového počtu všech rolníků. Právě tato část rolnictva tehdy komunistickou stranu podporovala. Nedůvěra vůči KSČ přetrvávala pouze u rolníků, kteří měli širší politický a hospodářský rozhled. Navíc komunisté takticky zamlčovali své budoucí kolektivizační plány, neboť rolníci by jen stěží přivítali znárodnění veškeré půdy a její převedení do společného vlastnictví. Namísto toho komunisté vydávali prohlášení o tom, že v naší republice kolchozy po vzoru Sovětského svazu vznikat nebudou. Komunistická strana měla pochopitelně v úmyslu získat na svoji stranu co nejširší podporu venkova. A v Československu se mezi lidmi dost vědělo o děsivých následcích kolektivizace v Sovětském svazu (včetně hladomoru), a tak po válce a dokonce i po únorovém převratu prohlašovali představitelé komunistické strany, že zakládat kolchozy a sovchozy nechtějí, nýbrž že chtějí postupovat specifickou "československou cestou". Soukromé hospodaření do padesáti hektarů mělo zůstat zachováno a družstva měla mít také výrazně jinou podobu než v Sovětském svazu.³⁰ Gottwaldova strana vycházela z jasné premisy: Kdo má pod kontrolou potraviny, ovládá obyvatelstvo. Hlavním důvodem, tohoto počínání byla skutečnost, že KSČ chtěla dostat venkov, stejně jako ostatní části společnosti, pod absolutní kontrolu. Totalitní stát musí z definice kontrolovat všechny složky společnosti - zemědělci byli příliš soběstační, příliš nezávislí.

Po úspěchu komunistů v českých zemích ve volbách v roce 1946 obsadili komunisté klíčová ministerská křesla zemědělství, vnitra i obrany. Ministr zemědělství Ďuriš vzápětí vytvořil návrh šesti zákonů, tzv. Ďurišových zákonů³¹ (z roku 1946) a následně navazující Hradecký program³² (ze 4. 4. 1947), kde nabízel konečné řešení otázek půdy, přiděly zemědělských strojů, výhodné scelování půdy a nové půdní přiděly z pozemkového fondu. Hradecký

²⁹ Agrární strana byla za 1. republiky nejsilnější stranou, v r. 1929 získala 15 % hlasů, v r. 1935 14,3 %.

³⁰ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 14-20.

³¹ Návrhy tzv. šesti Ďurišových zákonů vydané masovým nákladem krátce po úspěchu KSČ ve volbách 1946 byly určeny k informování a politickému ovlivňování ještě předtím, než se začaly projednávat ve vládě a v Ústavodárném shromáždění.

³² Hradecký program navazoval na návrhy šesti zemědělských zákonů, a ministr Ďuriš jej vyhlásil na několikatisícovém shromáždění rolníků a sedláků v Hradci Králové. Byl to pokus získat podporu zejména malých a středních rolníků bez rozdílu jejich stranické orientace vč. příslušníků bývalé agrární strany.

program, který vydalo ministerstvo zemědělství v r. 1947, obsahoval náměty k řešení těchto hlavních bodů:

- přiděl lesů
- odstranění disparity mezi cenami průmyslových a zemědělských výrobků
- reorganizace distribuce
- výstavba družstevnictví
- cukrovarský průmysl
- rolnické pojištění
- zemědělský úvěr
- jednotná zemědělská daň
- mechanizace zemědělství
- opatření v zájmu zemědělských žen a zemědělské mládeže
- zlepšení živočišné výroby
- zahradnictví
- rybářský zákon
- výstavba na území bývalých vojenských cvičišť
- hospodářská výstava v roce 1948
- uzákonění Jednotného svaz českých zemědělců a Svazu slovenských rolníků.

Tyto návrhy samozřejmě získaly širokou podporu rolníků. Další podporu si komunisté získali dodávkami obilí z Ukrajiny při neúrodě v roce 1947.

V roce 1946 KSČ navrhla vypracování hospodářského plánu na léta 1947 a 1948, což mnohým zemědělcům dávalo větší naději lepšího odbytu nadprodukce, neboť pro mnohé z nich nebyl hospodářský plán od 30. let 20. století neznámým pojmem. I když se po 2. světové válce začaly ozývat hlasy propagující kolektivizaci zemědělství po vzoru, který se uskutečnil v Sovětském svazu, nedostávalo se jim prostoru prakticky až do podzimu 1948. Cituji ze studie hospodářských dějin od Antonína Václavů: „Můžete však být ujištěni, že proti vaší vůli a bez vás se v tomto směru nic nestane. Půdu vám zkrátka a dobře nikdo brát nebude....“³³ (Takto odpovídal K. Gottwald v červenci r. 1948 na otázky rolníků kolem kolektivizace).

První největší změnou vlastnických vztahů v poválečném Československu bylo znárodnění všech bank a pojišťoven, klíčového průmyslu a ostatních závodů s více než pětistý

³³ VÁCLAVŮ, Antonín. s. 43.

zaměstnanci, celkem 2 119 podniků s 61 % v průmyslu a se 75 % podílem na průmyslové výrobě. Vláda rozhodla majetek Němců, kolaborantů a zrádců znárodnit bez náhrady, ostatní za náhradu. Tím vznikl silný znárodněný sektor.

Druhou největší změnou vlastnických vztahů byla první etapa poválečné pozemkové reformy, která probíhala od května 1945 do jara příštího roku v českých zemích a do roku 1948 na Slovensku. Reforma se týkala konfiskace půdy a zemědělských závodů Němců, Maďarů, kolaborantů, zrádců a jejich přidělení českým a slovenským bezzemkům, deputátníkům a malým rolníkům. Při první etapě reformy změnilo vlastníka 2 946 395 ha půdy, z toho bylo 1 295 379 ha lesní půdy. 1 220 743 ha obdrželo 303 380 přídělců do vlastnictví, stát si ponechal 1 725 652 ha, z toho 1 246 146 ha půdy lesní. Pozemková reforma se týkala 28 % ha zemědělské půdy českých zemí a na Slovensku jen 8,8 % ha.³⁴

Pozemková reforma se převážně týkala českého pohraničí, avšak ovlivnila i poměry ve vnitrozemí. Reforma odstranila fakticky soukromé velkostatky a změnila sociální strukturu vesnice odchodem sociálně nejnižších vrstev obyvatel do pohraničí. Též nedostatek pracovních sil v zemědělství se nezmenšil, naopak se stal trvalým jevem. Politický cíl reformy – osídlení pohraničí Čechy a Slováky – byl splněn. Byl splněn i sociální záměr reformy ve zmírnění sociálního napětí ve společnosti a vytvoření vrstvy „nových středních rolníků“ z bezzemků a deputátníků.

„Selské hospodářství po druhé světové válce lze definovat jako zemědělskou usedlost s pozemky zhruba od 15 do 50 hektarů, na které zpravidla vypomáhali sezónní síly. K práci na poli se používaly převážně koňské potahy nebo i výjimečně lehčí traktory, dále secí, sklizňové či jiné mechanismy. Za 2. světové války byla část zemědělské techniky značně opotřebena nebo i dále nepoužitelná. Většina hospodářství měla i solidní hospodářské budovy. Objemem i strukturou své výroby bylo soběstačné i způsobilé dodávat některé produkty pro zásobování obyvatelstva. Tato hospodářství se spolu s vysokými průměrnými výnosy kvalitních obilovin a technických plodin (pšenice, ječmen, čekanka, chmel, cukrovka) vyznačovala i rozsáhlou produkcí živočišnou (chovem koní a dobytka). V r. 1930 bylo v ČSR takových selských závodů (ve velikostní skupině mezi 20 až 50 ha půdy celkem 57 060 (s výměrou 1 603 491 ha půdy). Zatímco v r. 1949 se jejich počet snížil na 35 159 (s výměrou 1 032 992 ha), což byl pokles o více než jednu třetinu. Skupina zemědělských závodů od 10

³⁴ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. s. 23.

ha do 20 ha naopak ve stejné době v důsledku poválečné pozemkové reformy zaznamenala zhruba 13% vzestup.“³⁵

V září 1947, kdy bylo ustanoveno Informační byro³⁶, které mělo organizovat výměnu zkušeností na základě vzájemné dohody. Postupem času se ukázalo, že byl zřízen nástroj diktátu. Na konci června 1948 zveřejnilo Informační byro rezoluci O situaci v Komunistické straně Jugoslávie, která se týkala z valné části právě zemědělství. Tato rezoluce prohlásila kolektivizaci zemědělství za obecně platnou a zákonitou a tudíž za závazný úkol pro všechny země při výstavbě socialismu. Tuto rezoluci přijaly všechny ostatní komunistické strany satelitních zemí ihned nebo po určité výměně vedoucích funkcionářů. Lze připomenout, že odmítl jako jediný Wladislaw Gomulka, což ho stálo funkci generálního tajemníka Polské sjednocené dělnické strany a následně byl internován.

V tomto směru se však v naší republice tiskly směrnice pro zemědělskou politiku, které 17. listopadu 1948 definoval ÚV KSČ.³⁷ Tyto směrnice již stanovily přípravu kolektivizace, jež byla realizována v Sovětském svazu. Mimo jiné v nich stálo:

- zatlačovat kapitalistické živly na vesnici a postihovat je při výkupu, cenově, daňově i přidělově;
- vytvořit materiálně technickou základnu v podobě státních strojních stanic, výkrmů vepřů, ostatního dobytka a drůbeže, zamezit případné sabotáže těchto kapitalistických živlů;
- podporovat zejména družstva pro společnou výrobu a nepřipustit, aby v nich rozhodoval „vesnický boháč“.³⁸

V únoru 1948 se chopila moci Komunistická strana Československa a země se stala totalitním státem a součástí sovětského bloku. Sociálně-ekonomické reformy měly značný celospolečenský význam v poválečném Československu (některé byly uskutečněny již před rokem 1948). Rozhodující změny nastaly v ekonomické oblasti. Reformy změnily sociální strukturu společnosti. Odstranily nebo znatelně oslabily soukromé vlastníky velkého kapitálu, bank, velkopřemyslu na jedné straně a posílily sociálně nejnižší vrstvy na straně druhé. Dělníci, deputátníci, bezzemci a malí živnostníci obdrželi zařízení hospodářství, závody, byty v pohraničí. Vznikla nová společenská skupina „nový střední rolník, živnostník, dělník“.

³⁵ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*. s.6- 8.

³⁶ Informbyro – organizace utvořená J.V. Stalinem v r. 1947 s cílem koordinovat činnost komunistických stran v Evropě. Navazovala na zkušenosti meziválečné Komunistické internacionály v letech 1919-1943.

³⁷ Ústřední výbor Komunistické strany Československa.

³⁸ VÁCLAVŮ, Antonín. s. 45.

Stranicko-politická struktura včetně Národní fronty byla páteří mocenskopolitického systému a jedním z hlavních rysů nového režimu v poválečném Československu. Národní fronta se zrodila již v exilu a v odboji. Tvořili ji představitelé čtyř českých politických stran – lidové, národně socialistické, sociálně demokratické, komunistické a dvou slovenských stran – demokratické a komunistické.

Reformy posílily mocenskou pozici Národní fronty a její vlády, což patřilo k výrazným znakům nového režimu. Národní fronta disponovala rozsáhlou politickou mocí. Byla politickým základem státu, určovala linii státní politiky, rozhodovala o hlavních sporných politických a mocenských otázkách. Měla právo rozhodovat o vzniku nových stran včetně nepřípustnosti legální opozice. Prostřednictvím vlády a jejích orgánů ovládala znárodněný sektor, jelikož měla v moci i nástroje ekonomického řízení, určovala i směr hospodářského vývoje, personální obsazení řídicích struktur. Vláda byla vládou Národní fronty.

Také Revoluční odborové hnutí (ROH) jako společenská zájmová organizace zaměstnanců se stalo významnou mocenskopolitickou silou. ROH se neomezovalo jen na řešení směrnic a mzdových záležitostí zaměstnanců, ale vystupovalo jako rovnocenný partner vlády. Znatelně se podílelo na tvorbě hospodářské politiky státu a ovlivňovalo i politické poměry v zemi. Zasedání ÚV KSČ 17. listopadu 1948 bylo přelomové a zásadní v tom směru, že KSČ prvně naznačila svoji pravou politickou orientaci a tím i směr zaměření zemědělské politiky. Začíná boj za „úplnou likvidaci kapitalistických živlů“. Našel a pojmenoval se nepřítel, začíná doba perzekuce a hledání obětí. Po tomto přelomovém období nastává v naší republice desetiletí kolektivizace pod dohledem a za přátelské pomoci Sovětského svazu včetně dalších zemí sovětského bloku.

II. Koncepce kolektivizace zemědělství po příchodu KSČ k moci

1. Bezprostřední poúnorové zemědělské přeměny

Po únorovém převratu roku 1948 se započal v Československu uskutečňovat komunistický program společensko-ekonomického vývoje a zároveň zemědělský program vládnoucí strany. Dne 21. března 1948 na zvláštním zasedání parlamentu byly přijaty všechny zemědělské zákony, které komunisté v předchozím období navrhovali, tzn. zákon o pozemkové reformě, zákon zamezující drobení zemědělské půdy, scelovací zákon, zákon o zemědělské dani a zákon o zemědělském úvěru.³⁹ Byl také přijat zákon o národním pojištění dne 15. 4. 1948, který platil pro i zemědělství. Těmito zákony si komunisté připravili cestu pro dořešení záležitostí kolem pozemkových reforem.

Velmi rychle skončila i třetí etapa poválečné pozemkové reformy. V květnu 1948 bylo rozhodnuto o všech jednotlivých případech a 1. říjnu 1948 převzala většina uchazečů přidělenou půdu do svého vlastnictví k obhospodařování. Při této etapě pozemkové reformy bylo rozděleno v Československu 943 271 ha půdy, z toho 270 292 ha půdy zemědělské. Z toho zhruba 60 % zemědělské půdy převzaly státní statky, státní lesy a JZD, ostatní půda přešla do individuálního vlastnictví. Přiděly půdy získalo 72 678 uchazečů, z toho v českých zemích 60 675 a na Slovensku 12 003. Ve všech třech etapách poválečné pozemkové reformy bylo rozděleno 4 143 149 ha veškeré půdy a 2 135 798 ha zemědělské půdy, z níž necelých 60 % obdrželi drobní přidělci.⁴⁰ V této třetí fázi pozemkové reformy byli vyhnáni a zbaveni své půdy všichni statkáři, velkostatkáři, zbytkáři a zemědělství podnikatelé. Řešil se i problém pozemkového vlastnictví církve. Půda, která byla vyvlastněna, byla přednostně přidělována státním statkům, JZD a národním výborům. Otázka náhrad bývalým vlastníkům za nemovitý majetek převzatý v rámci revize předválečné i poválečné pozemkové reformy byla vyřešena vládním usnesením ze dne 4. 5. 1954 takovým způsobem, aby náhrady nebyly ani určovány ani vypláceny.⁴¹

Po schválení souboru zemědělských zákonů v březnu 1948 Ústavodárným národním shromážděním ČSR se pověření zemědělství odborníci zabývali přípravou dalších programů vývoje zemědělství. Antonín Volavka, přední komunistický specialista na rolnickou otázku v Československu, vypracoval projekt, podle něhož se měli rolníci zapojit do výstavby

³⁹ Sbírka zákonů a nařízení Republiky československé, 1948, č. 43, 44, 45, 46, 47 a 49.

⁴⁰ Statistická ročenka 1956. Ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství, Praha 1958, s. 19.

⁴¹ BLAŽEK P., JECH K., KUBÁLEK M. a kol. AKCE „K“. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, Pulchra, 2010. s. 23.

socialismu budováním „vzorových obcí“. Tento svazek vzorných obcí měl následně vytvářet „budovatelské ústředí“ při Jednotném svazu českých zemědělců a Jednotném svazu slovenských rolníků. Do programu vzorných budovatelských obcí se v průběhu první pětiletky mohla zařadit pouze jedna obec z každého okresu. Ve vzorné obci měli převážně hospodařit malí a střední rolníci s mimořádným zájmem o modernizaci a racionalizaci zemědělské výroby. Měli se podílet na výstavbě prádeln, jeslí, škol, kulturních domů a při vnější venkovní úpravě obcí.

Na Slovensku vznikl z iniciativy Slovenské národní rady tzv. Nitranský program, který měl řadu cílů shodných s komunistickým Hradeckým programem pro české země z roku 1947. Nitranský program neomezoval soukromé vlastnictví půdy malého a středního rolníka. V podstatě zde šlo o pomoc rolnickým hospodářstvím při zvýšení výroby, zlepšení života na vesnici či usnadnění práce. Následně vzniklo „chlumecko-nitranské hnutí“, jako rolnická iniciativa, jež chtěla přispět k řešení vážných zásobovacích těžkostí ve státě. Toto hnutí mělo napomoci vládě rozptýlit obavy rolníků o budoucnost jejich samostatného hospodářského postavení. Zároveň hnutí hledalo formy, jakým způsobem přimět rolníky k větší pomoci při obnově a rozvoji hospodářství. Návrhy a projekty zemědělské politiky, vypracované v prvním období po únoru 1948, stále ještě počítaly s rozvojem družstevnictví a s hospodářským plánem, tedy s těmi směry zemědělské politiky KSČ, které měly podporu značné části zemědělců a také zemědělských odborníků z jiných politických směrů, vč. bývalých členů agrární strany.⁴²

Částečně samostatné směřování zemědělské politiky jednotlivých zemí skončilo v červnu 1948 vydáním rezoluce Informačního byra komunistických a dělnických stran o Jugoslávii. Zároveň se v této rezoluci psalo o hromadné kolektivizaci v zemích tzv. lidové demokracie jako o naprosté samozřejmosti. V tomto prohlášení Informbyra nešlo jen o kritiku jugoslávských komunistů ale i o kritiku zemědělské politiky ve všech zemích sovětského bloku. V uvedené rezoluci bylo zdůrazněno, že horní vrstva rolnictva, velcí sedláci, jsou hlavní nepřátelé, kteří se nemohou zapojit do socialistické výstavby, ale musí být zničeni a likvidováni. Zároveň rezoluce označila rolnickou malovýrobu za sektor blízký kapitalismu a nebezpečný socialismu.⁴³ Také jako jediný způsob řešení otázky agrární politiky označilo provést hromadnou kolektivizaci po vzoru Sovětského svazu. Domácí komunističtí představitelé jednali o rezoluci Informbyra na zasedání předsednictva ÚV KSČ hned vzápětí

⁴² BLAŽEK P., JECH K., KUBÁLEK M. a kol. *AKCE „K“*, s. 27.

⁴³ BLAŽEK P., JECH K., KUBÁLEK M. a kol. *AKCE „K“*, s. 32.

28. června 1948. Zde se poprvé diskutovalo o tom, jak má vypadat socialistické zemědělství v Československu. Nikdo z členů předsednictva ÚV KSČ nevyslovil výhrady proti rezoluci ani vůči kolektivizaci. Bylo rozhodnuto, že se bude realizovat kolektivizace sovětského typu. Ve vládnoucí garnituře patřili k zastáncům tvrdého postupu proti rolníkům Antonín Zápotocký a Josef Frank. Ještě v říjnu v roce 1948 ujišťoval Klement Gottwald delegaci rolníků, že vláda bude postupovat nadále pouze na doposud uplatňovaných principech při směřování zemědělské politiky. Podobná vyhlášení vedoucích činitelů měla dezorientovat veřejnost a měla uklidnit společnost před začátkem násilné kolektivizace. Následné a historicky přelomové zasedání ÚV KSČ v listopadu 1948 již vytýčilo jednoznačně úkoly, které odmítaly združstevňování a přijaly kolektivizaci. Nastal obrat, který veřejnost a dalo by se říci i včetně členů KSČ těžko chápala.

Sovětský vůdce Stalin prosadil násilnou kolektivizaci nejen v Sovětském svazu, nýbrž i v celém východním bloku. Českoslovenští komunisté navázali na jejich snahy rok poté, co se chopili moci v Československu. V Československu začala násilná kolektivizace venkova schválením zákona o jednotných zemědělských družstvech (JZD) tj. 23. února 1949. Zákon o JZD, který přijalo Národní shromáždění, nabyl účinnosti dne 15. března téhož roku. Zákon definoval hlavní činnosti jednotného družstva, k nimž jednak patřilo scelování půdy, mechanizace zemědělské práce a součinnost při plnění výrobních úkolů v zemědělství. Družstvo mělo také ze zákona pečovat o ulehčení práce venkovské ženy a zvyšovat kulturní a sociální úroveň venkova.

Je nutné však podotknout, že mezi nejužším vedením komunistické strany nepanovala shoda v otázce provedení kolektivizace. Již „první dělnický prezident“ Klement Gottwald zvažoval vytvářet nejprve dva až tři roky podmínky a teprve pak provést rychlou a masovou kolektivizaci. Po své návštěvě Sovětského svazu v září 1948 se však přiklonil na stranu mohutné a rychlé kolektivizace. Předehrou k jejímu provedení bylo znárodnění průmyslu a obchodu a zejména přijetí pozemkové reformy na jaře 1948. Do rukou bezzemků, malorolníků a státu se tak dostaly více než čtyři miliony hektarů zemědělské půdy. Nastupující komunistická garnitura si tak získala podporu části drobných a středních zemědělců.

I když odvrácenou stranou pozemkové reformy byla likvidace statkářů a církevního vlastnictví půdy, pro mnohé osídlence zejména v pohraničních oblastech to bylo vlastně východisko z nouze. Rolníci, kteří přišli do pohraničí z jiných klimatických a půdních poměrů, se teprve poznávali s novými výrobními možnostmi a jejich hospodářské výsledky byly špatné (i vlivem sucha z roku 1947). Bývalí deputátníci ze statků a velkostatků se

v pohraničí stávali také hospodáři, a i když znali zemědělské práce na statku, s hospodařením měli spíše povrchní zkušenosti.⁴⁴

2. Sovětské metody v zemědělství a jejich dopad na vývoj v ČR po roce 1948

Kolektivizací je označován proces přeměny individuálního soukromého hospodaření na hospodaření kolektivní zpravidla v souladu s myšlenkami marxismu a jeho ideou společného vlastnictví. V SSSR probíhala v letech 1929 až 1933. Sovětská kolektivizace každopádně předurčila kolektivizace v naší zemi a tím i ovlivnila zemědělskou politiku u nás.

Na počátku 20. století ruští bolševici striktně odmítli E. Davida a přijali závěry K. Kautského. V. I. Lenin napsal velice pozitivní recenzi Kautského knihy „Agrární otázka“ a následně po ruské revoluci roku 1917 se začala budovat výrobní družstva, která měla podobu komun. Jejich členy se stávali bezzemci nebo nejchudší rolníci za silné podpory státu. Po revoluci V. I. Lenin upustil brzy od budování komun a artělů⁴⁵, a prosadil Novou hospodářskou politiku – NEP. Nastolil myšlenku združstevnění Ruska, jejímu rozpracování mu zabránilo jeho úmrtí. Ruští bolševici byli přesvědčeni, že revoluce proběhne nejen v Rusku ale i v průmyslově vyspělých zemích Evropy, především v Německu. Nic takového se však nestalo a bolševici stáli před otázkou, jak si udržet politickou moc v zemi. Do čela hnutí se dostává Stalin a jeho skupina, která prosazuje koncepci bezohledné industrializace, jíž byla podřízena politika kolektivizace zemědělství.

V Rusku před VŘSR existovalo kolem 24 miliónů rolnických hospodářství; namísto 24 miliónů hospodářství bylo proto vytvořeno 240 tisíc kolchozů, jejichž předsedové byli pod hrozbou vysokých sankcí, ale i zastřelení donuceni odevzdávat direktivně stanovené dodávky za ceny nižší než výrobní náklady. Dle některých sovětských autorů zahynulo v době kolektivizace až 15 miliónů lidí. Ještě před koncem kolektivizace nastal na mnoha místech země hladomor (např. na Ukrajině v r. 1933), kterému podle zprávy podané Stalinovi padlo za obět 3,5 mil. lidí. Dle zahraničních údajů však to mělo být 6-7 miliónů lidských životů.⁴⁶

Stalin prosazoval kolektivizaci zejména z těchto důvodů:

⁴⁴ VÁCLAVŮ, Antonín. s. 46.

⁴⁵ Výrobní družstvo.

⁴⁶ VÁCLAVŮ, Antonín. s. 19.

- Dělníkům ve městech mohl nabídnout pouze mizernou mzdu a nedostatečné zásobování. Z důvodu rozvoje a výstavby průmyslu a zabezpečení přílivu pracovníků z venkova bylo nutné vytvořit na venkově horší podmínky než ve městech.
- Průmysl stěží vyprodukoval výrobní prostředky pro nastoupenou cestu industrializace natož, aby vyráběl něco pro rolníky a zemědělství. Rolníci byli navíc ochotni měnit svoje výrobky za jiné zboží, nikoliv však za papírové peníze. Z tohoto důvodu bylo třeba je donutit cestou mimoekonomického donucení.

Sovětský venkov byl zdevastován. Zemědělství po celou dobu kolektivizace nestačilo zásobovat potravinami města. A Sovětský svaz se po řadu desetiletí stal největším dovozcem obilí na světě.

Z důvodu mocenského vlivu Sovětského svazu a kultu osobnosti Stalina na státy, země střední a jihovýchodní Evropy po skončení druhé světové války nemohly určovat poválečný vývoj ani směr, kterým se bude ubírat jejich zemědělství. Ten v převážné většině rozhodnutí byl veden pokyny a svévolnými rozhodnutími sovětské vlády. Postupně se vlády satelitních zemí zcela podřídily v zemědělské politice. Nejmenší vliv měl Sovětský svaz v Jugoslávii a v některých směrech v Polsku, kde nakonec zůstal vysoký podíl soukromě hospodařících rolníků.

Důležitou výchozí skutečností byl fakt, že Československo se z mezinárodněpolitického hlediska stalo součástí sovětského bloku v Evropě, který vznikl v průběhu druhé poloviny čtyřicátých let 20. století. O absolutní moci komunistické strany lze hovořit jako o politice státní nebo vládní. Hlavní impulzy vycházely z rozhodnutí a nařízení komunistické strany a konkrétní linii v politice stanovovala všem státům Komunistická strana Sovětského svazu.

Kolektivizace zemědělství a venkova se odehrála přibližně v prvním desetiletí existence komunistického režimu v Československu, tzn. v období 1949-1960. V únoru 1949 byl přijat zákon o JZD, čímž byl proces kolektivizace zemědělství zahájen. Ostatně obdobné vývojové rysy procesu kolektivizace zemědělství měly události na venkově i v ostatních státech sovětské mocenské sféry. Ve všech zemích totiž byly provedeny do konce čtyřicátých let pozemkové reformy. Od konce čtyřicátých let, kdy převzala státní moc komunistická strana, se začal zavádět ve společnosti centrální administrativní systém řízení, jehož jádrem byla i v oblasti zemědělství jeho kolektivizace. Základem mělo být združstevňování zemědělství cestou zakládání výrobních zemědělských družstev, která se nazývala „Jednotná zemědělská družstva“. Přičemž se razilo z nejvyšších míst vládní politiky heslo, že je třeba socializovat vesnici a zemědělství.

Je nutné zdůraznit, že proces kolektivizace čili zavádění centrálně administrativního systému řízení do zemědělství byl zaměřován se združstevňováním, které se ve skutečnosti od procesu kolektivizace zásadně liší. Při združstevňování vznikají samostatné a samosprávné organizace, které pracují v podmínkách tržního hospodářství. Tzn., že družstva se chovají jako hospodářské subjekty, že hospodaří a nejen pouze vyrábějí. Přetváření zemědělství touto cestou výrobních zemědělských družstev však nebylo v žádné zemi sovětského bloku nikdy uskutečněno. Výsledek tohoto převratného a násilného procesu by se dal nazvat jako restrukturalizace zemědělství čili vznik kolchozů jako kolektivní zemědělské výrobní organizace, nikoliv vznik družstev v pravém slova smyslu. U zrodu kolektivizace stál politický zájem nikoliv svobodná vůle rolníků. Základní zájem vládnoucí komunistické strany spočíval v udržení politické moci a této cestě bylo podřízeno vše ostatní. Oficiálně komunistická vláda argumentovala, že základními výchozími postuláty jsou zrušení soukromého vlastnictví půdy a vytvoření společného vlastnictví a to cestou zakládání jednotných zemědělských výrobních družstev. Argumentovaly, že se vytvoří tímto způsobem předpoklady pro zemědělskou velkovýrobu, zvýší se zemědělská produkce a tím i životní úroveň v zemi. Skrytý cíl komunistické strany však spočíval zavést do zemědělství centrálně administrativní systém, spojený s absolutní politickou mocí.

Rolníci však nebyli společensky zcela zrovnoprávněni s dělníky. Což rolníci cítili oprávněně jako bolestnou křivdu. Dle stalinské ideologie měl rolník dvě tváře, pracovníka a vlastníka a nebylo možné pustit je z „dozoru“.⁴⁷

3. Hledání podoby Jednotných zemědělských družstev

Při hledání podoby zemědělských družstev v poúnorovém období státní vedení zdůrazňovalo potřebu sjednotit družstevní hnutí prostřednictvím jednotného vesnického družstva. Byl předpoklad, že se bude vycházet nejprve z okresů. Teprve později, až by se rolníci přesvědčili o výhodách jednotného družstva v okresním měřítku, se mělo přistoupit k jeho zavedení v jednotlivých vesnicích. Tento sjednocovací proces se měl uskutečňovat po dohodě s Ústřední radou družstev prostřednictvím valných shromáždění. Jednotné vesnické družstvo mělo vzniknout sdružením všech neúvěrných družstev včetně družstev spotřebních, kromě zemědělského výrobního družstva. Zároveň proces sjednocování družstev měl vyloučit a razantně omezit vliv velkých sedláků ve vedení těchto univerzálních družstev. Univerzální

⁴⁷ BLAŽEK P., JECH K., KUBÁLEK M. a kol. *Akce „K“*, s. 21.

družstvo mělo odstranit různorodost družstevnictví a postupně se počítalo s jeho rozšířením i na výrobní oblast. Do poloviny roku 1948 se ještě nepočítalo s družstevním hospodařením na půdě. Univerzalita družstva se měla týkat společné živočišné výroby, organizování družstevních maštalí, drůbežáren a vepřínů. Komunisté ovšem plánovali i tzv. zespolečenštění zemědělské výroby, neboť situaci v zemědělství dávali do souvislosti s otázkou moci. Zemědělská komise a hospodářská rada ústředního výboru KSČ byly přesvědčeny, že jednotné univerzální družstvo bude plnit funkci hospodářskou, kulturní i zvelebovací. V obcích měly vznikat i filiálky okresního družstva zaměřené na výkup zemědělských výrobků, prodej zemědělských potřeb. Součástí univerzálního družstva měly být také i výrobní podniky, např. v potravinářském průmyslu, tyto výrobní podniky měly být organizačně i finančně samostatné jednotky.⁴⁸ V rámci poskytování mechanizačních prostředků zemědělcům byly zřízeny strojní a traktorové stanice. V Československu (i v NDR a Rumunsku) vznikaly ještě před zakládáním prvních kolektivizovaných útvarů. Vzhledem k nedostatku zemědělských strojů a málo rozvinutému průmyslu však jejich pomoc byla velmi slabá a málo efektivní.

Komunisté měli konkrétní představu, že jakýmsi vzorem pro společnou zemědělskou výrobu by měly být státní statky. Současně s realizací pozemkových reforem začaly vznikat státní statky vyčleněním určitého množství půdy ze státního fondu. Pro srovnání v roce 1955 sdružovaly nejvíce půdního fondu státní statky v Polsku (cca 13,5 %), v Maďarsku (cca 12,6 %), v Československu (cca 11 %). Menší množství půdy vlastnily v NDR nebo Jugoslávii, nejméně však v Bulharsku – cca 3,7 % z celkové rozlohy obdělávané půdy ve státě.⁴⁹ Zmíněné státní statky byly konkrétně v Československu zřizovány převážně na půdě znárodněných velkostatků, nebo na půdě odsunutých Němců a na církevní půdě. Snaha byla vést státní statky jako zemědělská hospodářství s nejefektivnějším způsobem hospodaření. V následujícím období se státní statky vzorem pro hospodaření zemědělců nestaly, spíše naopak bylo typické jejich zaostávání za JZD ve výrobních a dalších hospodářských ukazatelích. Neboť produkce příkladných státních statků celkově nikdy nepředbehla kolektivizovaný sektor, i když jejich produkce vzrůstala a dalo by se říci, že rostla i tržní produkce zvláště v živočišné výrobě. Státní statky dosahovaly nižší hrubé a tržní produkce na 1 ha zemědělské půdy než JZD, přitom s vyššími materiálními a pracovními náklady.⁵⁰

⁴⁸ BLAŽEK P., JECH K., KUBÁLEK M. a kol. *Akce „K“*, s. 48.

⁴⁹ BLAŽEK P., JECH K., KUBÁLEK M. a kol. *Akce „K“*, s. 55.

⁵⁰ BLAŽEK P., JECH K., KUBÁLEK M. a kol. *Akce „K“*, s. 56.

Rolníci se proměnili na zaměstnance státního statku tzn. dostávali pravidelnou mzdu, obvykle vyšší než v JZD, také se podíleli na sociálních výhodách (podobně jako pracovníci státního sektoru), měli omezenou pracovní dobu, nemocenské a důchodové pojištění, přídavky na děti. Zároveň se zde projevila nižší intenzita a kvalita práce, malá zainteresovanost na vykonávané práci, ztrácející se pocit sounáležitosti rolníka k půdě. Nehledě na skutečnost, že státní statky byly podporovány vysokými dotacemi ze státního rozpočtu.

III. Průběh kolektivizace

1. Zřizování Jednotných zemědělských družstev

Průběh kolektivizace lze shrnout do tří etap, první etapa odstartovala v roce 1949, kdy byla zahájena kampaň k vytváření JZD. Druhá etapa probíhala v roce 1950, kdy byla nařízena realizace přechodu JZD na třetí a čtvrtý typ⁵¹, jehož důsledkem byl pokus o hromadné vystupování z JZD. Třetí etapa započala během roku 1952, kdy bylo vydáno usnesení strany a vlády o dalším rozvoji JZD (začal frontální útok na vesnice a jejich obyvatele; většina nových JZD vznikla proti vůli rolníků a přes jejich odpor).

Ještě na podzim tohoto roku byly vytýčeny i počáteční způsoby a metody, jakými stát bude proti kulakům postupovat. Kulaci měli být nuceni odevzdávat povinné dodávky zemědělských výrobků na hektar obdělávané půdy (za které jim navíc nemělo být placeno), měnit blízká pole za pole vzdálená či s dobrou půdou za neobdělaná nebo pole kamenitá, měly jim být zabaveny zemědělské stroje, měli být vystavováni namátkovým policejním a milicionářským prohlídkám stavení, mělo jim také být vyhrožováno tím, že jejich děti se nedostanou na žádnou školu a budou muset pracovat v JZD, nebo v dolech, v neposlední řadě měla být také používána výhrůžka vystěhování celých rodin z vesnice do vysídleného pohraničí či do cizího statku, který však stavem neodpovídal statku původnímu.

Záhy KSČ vyhlásila zřizování nikoli kolchozů, ale zemědělských družstev (23. 2. 1949 přijal parlament příslušný zákon⁵²). Rolníci do nich byli lákáni sliby nejrůznějších výhod, lepšího odbytu své produkce, úlev od tvrdé práce či mechanizačních novinek. I v tom byl trik. Družstva totiž v Československu existovala i dřív, ovšem právně i prakticky znamenala něco zcela jiného než v komunistickém pojetí, lidé v nich pochopitelně spolupracovali z různých důvodů dobrovolně - státní moc, která se rozhodla zřídit obdobu kolchozů, zneužila pro lidi známý a jaksi důvěryhodný český pojem.

Měly existovat čtyři typy JZD podle stupně kolektivnosti. V JZD prvního typu existovaly stále meze mezi poli a bylo to spíše takové sousedské vypomáhání, kde půda byla v soukromé držbě a sklizeň patřila jednotlivým soukromým rolníkům. Ve druhém stupni se již rozorávaly

⁵¹ Jednotlivé typy JZD viz s. 32.

⁵² Zákon č. 69/1949 sb. o jednotném zemědělském družstvu.

meze a prohlubovala se spolupráce v kolektivním smyslu, čili rostlinná výroba již byla společná a jednotlivým zemědělcům připadal takový podíl úrody, který odpovídal výměře půdy, s níž do družstva vstoupil. V JZD třetího typu již existovala také společná živočišná výroba a rozdělovala se jednak podle vykonané práce a také podle rozsahu inventáře, se kterým rolník do družstva vstoupil. Ve čtvrtém typu JZD jsou zemědělci odměňováni podle množství a kvality práce, na rozdíl od sovětského kolchozu zůstává půda ve vlastnictví jednotlivých družstevníků.⁵³ Avšak na konci roku 1949 bylo v zemi jen 2039 družstev vesměs tzv. prvního typu – tedy těch, v nichž rolníci pouze ve vzájemné pomoci obdělávali pole, ale meze zůstaly zachovány, stejně jako soukromý chov dobytka a majetek.

Ke zhoršení podmínek, které vyústilo pozvolna k používání mnohdy nehumánních metod, k získávání a vtahování zemědělců do zemědělských družstev nebo do státních statků, došlo ještě roku 1949. Propaganda totiž věnovala kolektivizaci od počátku komunistického režimu usilovnou pozornost. V květnových dnech téhož roku zasedal v Praze IX. sjezd KSČ. Jedno z hlavních hesel, které zaznělo v projevu předsedy strany Gottwalda bylo věnováno zemědělství: „*Pro socialismus získat vesnici, malého a středního rolníka a izolovat vesnického boháče.*“⁵⁴

Roku 1950 bylo tedy vyhlášeno povinné prohloubení *společného vlastnictví* – a to už se na venkově setkalo se značným odporem, oproti předcházejícímu relativně mírnému vývoji. Na zvláštní zemědělské poradě ÚV KSČ z dubna 1950 bylo diskutováno o budoucím vývoji zemědělské politiky a o potírání jejích odpůrců.

Nabízela se představa, že jsou podstatně velké rozdíly v tom, jestli se jako základ pro identifikaci kulaka vezme dvacet nebo patnáct ha půdy. Při dvaceti hektarech se totiž jednalo průměrně „pouze“ o čtyři vesnické boháče na jednu vesnici. Pokud se však použije menší výměra, patnáct hektarů, tak se tento průměrný počet zvýší na šestnáct. Byl zde také obrácen přístup k tomu, zda kulak má a může být přijat do zemědělského družstva. Do této chvíle to bylo naprosto běžným jevem, od této chvíle se měl však kurs ubírat zcela opačným směrem.

Zastupitelé některých krajů navrhovali jít co nejumírněnější cestou, vadilo jim, že za půdu zlikvidovaných kulaků zodpovídají místní národní výbory, což znamená, že půda mnohdy leží ladem, nebo se znehodnocuje, čímž dále klesá produkce národního zemědělství. Na této

⁵³ RATAJ, Jan. s. 136.

⁵⁴ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*. s. 21.

zemědělské poradě bylo však i konstatováno, že v některých krajích přicházejí sami vesničtí boháči s pohnutkami k vytvoření JZD.

Sedlákům se však do neúspěšných družstev nechtělo, kolektivizace vážla - a tak přišel na řadu osvědčený prostředek: teror. Komunisté museli najít „viníky“ neúspěchů. Potřebovali zastrašit vzpurné zemědělce a zbavit se hospodářů, (což byl jeden z motivů slavného babického případu, o němž bude zmínka později). Začali tedy tzv. venkovské boháče či „kulaky“ nebo dokonce „vesnické upíry“ likvidovat. Mezi menšími rolníky a tzv. kulaky je ale třeba dělat rozdíl. Zatímco ty první komunistická moc nutila ke vstupu do družstva, ty druhé se rozhodla zničit, aby zlomila vesnický odpor a zejména pro výstrahu. Větší sedláci, pokud je přijali do družstva, byli nakonec vlastně rádi, protože to pro ně byla jistá naděje, že je nevystěhují z domovů. Takže ti, kdo byli vůbec schopni vzdorovat združstevňování, byli spíše malí chalupáři. JZD měla od počátku vážné hospodářské problémy, už jenom proto, že je vedli lidé, kteří byli do funkcí dosazeni partají a se správou velkých statků neměli často potřebné zkušenosti. Životní úroveň na vsích začala klesat, stagnoval rozvoj mechanizace, výrazně, až o dvě třetiny, klesl počet řemeslníků, potřebných v zemědělství. Aparát KSČ musel "najít" příčinu neúspěchů: našel ji v záškodnictví kulaků neboli venkovských boháčů a dalších nepřátel socialistického Československa.⁵⁵ Komunisté je začali vystěhovávat z domovů podle sovětského vzoru. Tato myšlenka se začala uplatňovat v našich podmínkách v roce 1951, kdy kolektivizace narážela na nedostatečné pochopení a nízkou součinnost ze strany vesničanů. V prostředí státní bezpečnosti a stranického aparátu vznikla jakási představa, že hlavní překážkou kolektivizace jsou větší sedláci, a že jejich přítomnost ve vesnici, kde se mělo založit jednotné zemědělské družstvo, brání sdružování. Z tohoto důvodu byli vytipováni největší boháči, kteří měli zpravidla značný vliv ve vesnici, a protože to byli zkušení hospodáři se silným ekonomickým zázemím, často mohli své sousedy i do jisté míry ekonomicky ovládat. Navíc si také dovedli představit, že ukvapené kolektivizování může způsobit vážné ztráty a škody. Hodně zemědělců, kteří ať už nedisponovali tolika zkušeností v oboru, nemělo k dispozici takový inventář anebo jednoduše nebyli tak úspěšní a schopní, v tom spatřovali možnost, jak si přilepšit, dohnat svoje sousedy, nebo je dokonce předběhnout. V roce 1951 byly už na denním pořádku i jiné ideologické kampaně, proti náboženství, nacionalismu, kosmopolitismu, nebo proti Masarykovi a jiným buržoazním vlivům. Probíhal třetí rok československé první pětiletky, byly zvyšovány nároky hlavně na těžký průmysl, což se promítalo i do zemědělství, kde bylo potřeba hlavně dokončit vytýčené

⁵⁵ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 29-35.

cíle s předstihem. V tuto dobu již bylo založeno 3868 JZD vyššího typu (tzn. JZD, které mělo již prvky společného obdělávání státní půdy, nikoliv sousedské vypomáhání s obděláváním půdy vlastní), z nichž 3279 mělo rozorané meze a zavádělo společné osevy⁵⁶.

2. Akce „K“

Hlavním garantem a vykonavatelem centrálně řízené Akce kulak byla Státní bezpečnost (StB)⁵⁷, aktivně se však zapojovaly také různé úrovně KSČ, krajské národní výbory (KNV) a okresní národní výbory (ONV), ministerstvo vnitra, ministerstvo spravedlnosti, ministerstvo práce a sociálních věcí, ministerstvo a osvěty.

Akci „K“ lze rozdělit na několik fází. První vlna probíhala mezi listopadem 1951 a květnem 1952. Z důvodů zintenzivnění procesů v boji proti „kulakům“ – vydali ministr spravedlnosti, vnitra a národní bezpečnosti koncem října 1951 tzv. „směrnici tří ministrů“, kterou schválila KSČ. Podle této směrnice mohla StB a prokurátoři zajistit, aby se více využívalo v boji proti kulakům trestu zákazu pobytu pro odsouzeného a jejich rodiny. Zákaz pobytu mohly vydávat soudy i národní výbor. Směrnice byla přitom v přímém rozporu s ústavou z roku 1948 (právo svobodného pobytu mohl omezit zákon, nikoliv ministerská směrnice). Přesídlené osoby nesměly opouštět přikázané bydliště a zaměstnání, byl jim zkonfiskován veškerý majetek. Opravné prostředky proti tomuto rozhodnutí o přesídlení neexistovaly. V této první vlně bylo přesídleno 58 rodin, tzn. 240 osob (převážně ženy, děti a starci, jelikož muži si odpýkali tresty ve vězení).⁵⁸

Od května do října roku 1952 došlo k pozastavení akce. Druhá vlna odstartovala v listopadu 1952 a trvala až do července 1953. Drsné postupy vysídlování jako při první vlně zůstaly zachovány, změnila se však jejich rychlost, organizovanost a četnost. Náležitosti soudního nebo správního řízení byly neustále porušovány, protože trestní jednání představovalo pouhou formalitu. JZD musela přistoupit na extenzivní hospodaření, což vedlo k poklesu výnosů.

⁵⁶ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 37.

⁵⁷ Práva a povinnosti StB stanovil zákon č. 149/1947 Sb.[1], který zároveň předpokládal její budoucí sloučení s kriminálními složkami. K prosinci 1947 k ní byly přičleněny zpravodajské složky a novelizovaný zákon o národní bezpečnosti 286/1948 Sb. ještě rozšířil její pravomoci. V tomto údobí již byl jejím úkolem identifikovat, vyšetřovat a zpracovávat (případně i likvidovat) oponenty KSČ a komunistického režimu.

⁵⁸ JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 141-149.

Avšak počet JZD přibýval, a pozemky se scelovaly. Pokud se objevil nějaký problém pak za něj mohli zase „vesniční boháči“.⁵⁹

K ukončení a doznívání akce docházelo od července 1953 až do ledna 1954. K přehodnocení priorit dochází po Stalinově a Gottwaldově smrti v březnu 1953, kdy se stal novým prezidentem Antonín Zápotocký a předsedou vlády Viliam Široký. Napětí na venkově zmírnila květnová amnestie, jež některé zemědělce podnítila k vystoupení z JZD. V zemědělské politice se začaly objevovat pochybnosti o tom, zda likvidace „kulaků“ přináší skutečné očekávané výsledky. V ÚV KSČ se prosadil názor o tom, že při zakládání JZD nelze používat násilí a posléze byla vydána opatření, jež zrušila kulacké seznamy a povinnost zvýšených dodávek, omezovala trestní pravomoci národních výborů (např. zákaz pobytu mohly ukládat již jenom soudy) a dokonce umožnila poskytovat finanční pomoc soukromě hospodařícím zemědělcům. ÚV KSČ dne 18 ledna 1954 „směrnici tří ministrů“ definitivně zrušil, neboť „pro nedostatečné politické zajištění a nesprávné provádění akce nesplnila svůj účel“. Důvodem byla mj. nezákonnost vystěhovávání, nikdo ovšem nebyl potrestán za dosavadní nezákonné postupy a veškerá opatření spojená s přestěhováním zůstala nadále v platnosti. V průběhu celé akce „K“ bylo v Československu přesídleno 3-4 tisíce rodin.⁶⁰

Poslední fáze, kdy docházelo k dokončení kolektivizace, probíhala mezi roky 1954 a 1960. Uvolnění procesu kolektivizace se ovšem nakonec ukázalo jako dočasné. X. sjezd KSČ v polovině roku 1954 ve snaze čelit rostoucímu počtu odhlášek z JZD, vyzýval k opětovnému zesílení trestání „kulaků-sabotérů“. Opětovně byla komunistickým režimem zesílena propaganda a na rozdíl od Polska, Maďarska nebo NDR v Československu nepřipouštěl existenci soukromého sektoru a dále trval na tom, že selský stav je nutno zlikvidovat. Otázkou byl jen způsob provedení. Vzápětí ÚV KSČ rozhodl o důsledném provádění boje s „kulaky“ a vláda vydala nařízení, jež nutila zemědělce neschopné dodržet dodávky k předání své půdy do státního vlastnictví. V červenci 1960 prezident Antonín Novotný slavnostně vyhlásil vítězství socialismu v Československu. Zatímco roku 1949 „vesniční boháči“ (vlastníci 20-50 ha) spravovali 35 159 hospodářství, roku 1957 to bylo již jen 1 251. Počty sedláků rapidně klesly. V soukromém hospodaření pokračovali jen nejzatrzelejší zemědělci, ostatní vstoupili do JZD nebo odešli do měst.⁶¹

V roce 1950 vstoupil také v platnost nový trestní zákon a od té chvíle dostávaly příslušné krajské a okresní výbory KSČ tajné instrukce, jak ho směrem ke kulakům uplatňovat. Vznikly

⁵⁹ JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 174-183.

⁶⁰ JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 202-206.

⁶¹ JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 207-218.

trestní komise, jež měly rozhodovat zejména o trestech odnětí svobody, které budou vykonávány v táborech nucené práce. V první řadě se tedy STB vypořádávala s těmi sedláky, kteří měli v obcích největší vliv. Komunistický aparát vypracoval a provedl provokační operace, jako byla například akce Kluky. Náplní akce byla v několika obcích v Podbezdězí orgány STB fiktivně zkonstruovaná údajná protistátní skupina sedláků, kteří měli působit ve spojení se zahraniční emigrací a připravovat protistátní spiknutí. Členové "skupiny" pak dostali vysoké tresty, rodiny byly vystěhovány. Podobně lze v souvislosti s rozkulačováním zmínit proslulé Babice - Státní bezpečností zinscenovaný proces. Násilníci jedné z ilegálně vedených skupin, která nesouhlasila s kolektivizací a dávala najevo odpor proti této politice žhářskými akcemi, se údajně dopustili přepadení a posléze vražd tří funkcionářů národního výboru v obci Babice. Dodnes se neví, zda tato akce byla promyšlená a plánovaná, nebo zda se jednalo pouze o spontánní dílo člena této skupiny. Je však jisté, že případ se stal záminkou k rozpoutání rozsáhlého zatýkání, zastrašujícím procesům u soudu a k vystupňování nenávistné kampaně proti odpůrcům kolektivizace. Již deset dní po vraždě začal v Jihlavě třídní proces dle propracovaného scénáře, který schválil ministr spravedlnosti Rais. Dne 1. srpna Nejvyšší soud zamítl odvolání odsouzených, následující den prezident odmítl žádosti o milost a již 3. srpna, tedy měsíc po babických událostech, bylo vykonáno sedm rozsudků smrti a dalších sedm lidí bylo odsouzeno k doživotnímu nebo dlouhému vězení. Přitom veškerý majetek odsouzených podlehl konfiskaci a jejich rodiny byly přesídleny.

Každopádně komunistická propaganda dostala do ruky ohromnou zbraň, kterou se jí podařilo výborně zužitkovat. Na základě tohoto vymyšleného procesu byly zasaženy všechny zásadní selské rody, osoby, které kladly odpor kolektivizaci, a také církev, která vytvářela podhoubí odporu.

Brzy následovaly další vykonstruované procesy, jež se tentokrát zaměřovaly zejména na sedláky, nikoliv na drobnější sedláky, které měly tyto procesy jen zastrašit a donutit ke vstupu do JZD. Každý okres usiloval o to, aby v něm proběhl alespoň jeden veřejný kulacký proces, jenž by soukromé zemědělce přiměl k souhlasu s kolektivizací. Při obžalobě se dávaly sedlákům za vinu neplnění dodávek, kritika kolektivizace, rozkladná činnost v JZD nebo podněcování rolníků proti vstupu do JZD. Tresty byly velmi tvrdé, doživotní žaláře, pobyt v táborech nucené práce, propadnutí veškerého majetku, v neposlední řadě také tresty smrti.

Soudy již v této době fungovaly podle komunistického pojetí justice, tzn. jako poslušné nástroje boje proti třídnímu nepříteli.⁶²

Na únorovém zasedání ÚV KSČ, ze dne 7. února 1951, byl vypracován materiál, ve kterém se vyskytoval klíčový bod pro další existenci odsouzených kulaků: „*Aby vesnický boháč, na nějž byl uvalen nucený pacht, nemohl poškozovat družstvo, má být všude, kde to místní poměry vyžadují, vystěhován ze své dosavadní usedlosti. Je-li nebezpečí, že bude ovlivňovat drobné a střední rolníky proti státu a bude je štvát proti družstvu, je možné podle místních poměrů vystěhovat jej z obce a přesídlit do jiného místa a na jiné zemědělské pracoviště*“⁶³. “Nejčastěji se však jednalo o práci v dolech, lomech, cihelnách, ve stavebnictví a v některých vybraných průmyslových závodech. Pokud měli štěstí, byli přiděleni do pohraničních méně osídlených oblastí, kde pracovali na polích státních statků“⁶⁴.

Samotná Akce K (Akce Kulak), začala na konci listopadu roku 1951 vystěhováním čtyř rodin z jihlavského kraje. Do konce roku pak bylo celkem vystěhováno 140 selských rodin v Čechách a jedna rodina na Slovensku. Na přelomu dubna a května následujícího roku došlo k prvnímu přerušení Akce Kulak. Hlavním důvodem byla nepřipravenost patřičných orgánů zabezpečit místo a práci pro přesídlené rodiny, školy pro jejich děti a ubytování. Státní statky mnohdy dokonce odmítaly přijímat tyto rodiny, protože většinou byl potenciál přiřazených rodin malý, poněvadž hlavní osoba-statkář chyběl, neboť byl ve vězení. Druhá vlna se rozjela během listopadu roku 1952. Tentokrát bylo zasaženo ve větší míře i Slovensko, kde se vykonavatelé rychle učili praktiky z Česka. Během druhé vlny bylo, od roku 1952 do jejího konce v dubnu 1953, vystěhováno celkem 1077 rodin odsouzených sedláků.⁶⁵

Dalším velmi důležitým dokumentem, tentokrát pro reidentifikaci kulaků, byl dokument *Řešení některých otázek vesnických boháčů*. K jeho schválení došlo na začátku května 1951. Vyvrátil dosavadní členění zemědělců na skupiny do dvaceti a nad dvacet hektarů a stanovil, aby vodítkem pro určení charakteru vesnického boháče a spodní hranicí jeho držby bylo v řepářských oblastech již 8-12 hektarů, v obilných 10-14, v bramborářských 12-16 a pouze v oblastech pícninářských 15-20 hektarů. Za vesnické boháče měli však být považováni i vlastníci menší výměry půdy, pokud současně byli hostinskými, mlynáři, zahradníky, řezníky nebo obchodníky, i když svou bývalou živnost nevlastnili, ale zůstali v ní jako vedoucí

⁶² JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 107-117.

⁶³ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 41-42.

⁶⁴ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 43.

⁶⁵ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 134.

družstevního, komunálního nebo národního podniku. Obdobné hledisko se mělo uplatňovat i v případech intenzivní zemědělské výroby (vinařství, ovocnářství, chmelařství, zelinářství, semenářství, chovatelství plemenného dobytka apod.), která se i při malé výměře půdy nemohla obejít bez námezdních pracovních sil⁶⁶.

Za vesnické boháče byli tudíž považováni zejména majitelé technických zařízení potřebných ke speciální výrobě, jako jsou závlahové zelinářské zařízení, sušiček chmelu, vinopalen apod. Statistiky se však rozcházeli s tím, co komunistická strana hlásala. Tvrzení, že malí a střední rolníci svou uvědomělou dodávkovou morálkou podporují politiku strany a vlády, zatímco kulak je naopak hlavním a typickým sabotérem výživy národa, nebylo podporováno s počty a charakteristikami odsouzených. Od ledna do dubna 1951 bylo odsouzeno za činy proti zemědělské politice celkem 389 lidí, z toho 292 zemědělců s majetkem půdy do 20 ha a pouze 53 sedláku nad 20 ha. Z celkového počtu zemědělců odsouzených za nesplnění dodávek bylo pouze 29%⁶⁷ sedláků-kulaků.⁶⁸ Situace byla vyhodnocena jako nežádoucí vyhodnocení soudů. Na pozdější konferenci předsedů krajských soudů bylo vysvětleno, jak mají soudy v obdobných případech postupovat, a také bylo dáno nařízení, že se v podobných případech mají obrátit na trestní komise, které jim pomohou rozhodnout tak, aby nepřátele komunistického státu byli potrestáni.

Po podmanění nestrannosti soudů se postavení zemědělců, hlavně kulaků ještě podstatně zhoršilo. V této době bylo navíc i zakázáno studovat dětem kulaků, museli neprodleně opustit školy, a pokud již náhodou měli patřičný obor vystudovaný, nesměli stejně na té konkrétní pozici pracovat, nýbrž mohli působit pouze jako fyzická síla.

Navíc přitvrdila i propaganda. Veřejnost a dokonce i žáci přímo ve školách, byli, jak články v ústředním tisku, tak rozhlasem, na schůzích a školeních, upozorňováni na hlavního nepřítele socialistického státu, jež se snaží zastavit, ne-li zničit dobře rozjetý socialistický stroj a dále kladně hodnotila probíhající kolektivizaci a zestátňování zemědělství. Dále si tímto počínáním připravovala zdůvodnění, proč se stát zatím stále nevyrovnal z poválečného nedostatku potravin a průmyslového zboží. A veřejnost toto zdůvodnění přijímala a byla fixována spíše na potrestání kulaků než na přemýšlení o tom, zda argumentace komunistického aparátu vůbec dává smysl a zda je opodstatněná.

⁶⁶ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s.42-43.

⁶⁷ Dle definice pojmu kulak v roce 1951.

⁶⁸ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 48.

„Akce K“ se evidenčně uzavírala v roce 1953, kdy na jaře takřka současně umřeli jak Stalin, tak i Gottwald. Po zvolení nové vlády stál v čele republiky Antonín Zápotocký a v čele vlády Viliam Široký. Vláda dala při nástupu k moci poměrně mnoho amnestií, což se však některým občanům nelíbilo. Část obyvatel se také vyslovovala pro to, aby si svoje tresty odpykali celé, nebo dokonce aby jim tresty byly navýšeny, protože stejně nebudou mít nikdy kladný vztah k výstavbě socialismu a po případném návratu domů budou vesnici dále rozrušovat⁶⁹. Další mezi lidem rozšířená zvěst byla, že hrozí válka a stát se propouštěním kulaků připravuje na pokles dodávek zemědělských produktů.

Formálně byla Akce K zrušena až v lednu 1954, avšak ani tehdy k tomu nebyl vydán žádný společný dokument na úrovni ministrů, kteří ji v roce 1951 vyhlásili a v roce 1952 obnovili a kteří stáli v čele těch vládních resortů, jež se na její realizaci jako její výkonné orgány nejpodstatněji podílely.⁷⁰

Celkově bylo Akcí K postiženo téměř dva tisíce rodin (avšak neoficiálně se prý jednalo až o tři až čtyři tisíce rodin⁷¹), což znamená, že se mohlo jednat až o deset tisíc lidí, kterým byla rozvrácena rodina a kteří byli přesídleni na opačnou stranu Československa.

Nicméně stále zcela neskončilo násilí, páchané po celé zemi na selském stavu. Jen na Slovensku bylo ještě od 1. 7. 1954 do 31. 8. 1955 trestně stíháno 4641 rolníků.

Komunistický režim stavěl kulaky před soud, který byl však spíše formalitou. V různých interních předpisech to ani neskrýval. Jeden z příkladů - tajný pokyn ministra vnitra z 8. května 1953: *„Je nutno mít na zřeteli, že každý soudní proces proti kulakovi je procesem politickým. Ke zdárnému splnění účelu trestního stíhání potřebuje proto politickou přípravu často ve větší míře než vlastní přesídlení. Není důvodu, aby se trestné činy kulaka tajily až do vynesení rozsudku. Naopak je nutno o nich veřejně hovořit a spojovat je s minulostí kulaka jako vykořisťovatele, vesnického upíra, vyloženého nepřítele drobných a středních rolníků.“*⁷²

⁶⁹ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 140.

⁷⁰ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 152.

⁷¹ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 156.

⁷² Dokumenty o perzekuci a odporu (Vystěhování selských rodin v Akci K (kulaci) 1951-1953, 1992.

IV. Združstevňování jako forma třídní perzekuce

1. Soukromý rolník očima komunistické propagandy

Český venkov po roce 1949 postihla kolektivizace, zakládání JZD. Za dva roky od chvíle, kdy Národní shromáždění 23. února 1949 schválilo zákon o kolektivním zemědělství podle sovětského vzoru, vstoupilo do JZD jen bezvýznamné množství rolníků. Kolektivizace vážla v celé zemi a svobodný sedlák, který se nechtěl podřídít, byl pro komunistickou stranu nežádoucí.

K prvnímu pojmenování nepřítele došlo již 14. října 1948 na zasedání předsednictva ÚV KSČ. Z poznámek historika Antonína Václavů vycházejících z tohoto zasedání je zřejmé, že vedoucí zemědělského oddělení stranického sekretariátu a komunistický představitel Václav Sova se touto otázkou dlouze zabývá. A nakonec dojde k definici pojmu *kulak*, *ten kdo neplní kontingenty a ten, kdo má více než 20 ha půdy je kulak*.⁷³ V Leninových a Stalinových pracích bylo používáno pojmenování kapitalistické živly na vsi. To se však pro specifické podmínky v Československu nehodilo. Naproti tomu pojmy *sedlák* či *velkosedlák* zase navozovalo příliš pozitivní představu zkušeného hospodáře s přirozenou autoritou, spjatého s tradicí vesnice i dědičného gruntu.

Do sporu vstoupil svým vlivem i Gottwald, který používání uvedených pojmů rezolutně vyloučil a pro „*živel, proti kterému my vedeme na vesnici boj*“ a „*kdo má být kulakem na vesnici*“ doporučil výraz *boháč*.⁷⁴ Jak se brzy ukázalo, termíny vesnický boháč i kulak měly nejen pro funkcionářský aktiv, ale i pro širší veřejnost dostatečně pejorativní náboj schopný emotivně podněcovat závist a nenávisť vůči větším a zámožnějším hospodářům, přičemž kulak svým nečeským a neslovenským původem dodával příslušnému nositeli punc čehosi cizorodého.

Dále bylo potřeba tento pojem třídního nepřítele i obsahově vymezit. Nejčastěji se nabízelo hledisko výměry půdy, přicházelo v úvahu 20 či 15 hektarů. Jiní, mezi nimi i předseda vlády

⁷³ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 15.

⁷⁴ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 17.

Antonín Zápotocký, nepovažovali za nutné vycházet z počtu hektarů, nýbrž ze zjištění, kdo odvádí či neplní zemědělské dodávky: „*Kulak je ten kdo neodvádí.*“⁷⁵

Rozprava se vyvíjela dalším směrem zejména následujícím návrhem, tentokrát opět vedoucího zemědělského oddělení stranického sekretariátu Václava Sovy. Na první místo totiž i on stavěl vykořisťování pracovních sil, a to ne pouze najímaných cizích osob, nýbrž také dospělých rodinných příslušníků. Druhým rozhodujícím znakem mělo být podle něho držení těžkých mechanizačních prostředků: „Traktor se dá přisoudit jen kulakům.“⁷⁶

Důležitá myšlenka od Klementa Gottwalda, totiž že: „*O kolchozech nebudeme mluvit, budeme je dělat*“⁷⁷ jen zapadá do principů rozhodování přelomu čtyřicátých a padesátých let. Nakonec, na tomto zasedání byly také zformulovány následující nejbližší úkoly komunistické zemědělské politiky, s tím, že se kritéria pro identifikování třídního nepřítele budou nadále upřesňovat a rozšiřovat. Hlavní byly tyto tři úkoly: Omezovat kapitalistické živly na vsi a znemožnit tvoření nových vesnických kapitalistů, postupně přebudovat individuální zemědělskou malovýrobu v socialistické velkovýrobní hospodářství a urychleně organizovat socialistickou velkovýrobu na státních statcích.⁷⁸

Komunistická propaganda intenzivně pracovala a věnovala kolektivizaci od příchodu komunistického režimu k moci usilovnou pozornost ve veškerých médiích. Neboť filmaři nepřiznávali, že zavírání a vyhnání lidé nic neprovedli a ještě byli okradeni, většinou byli prezentováni jako „podvratné živly“. Zároveň soudobí režiséři usoudili, že publikum se ztotožní s tezí, že k uvěznění do kriminálu vystačí třeba chov prasat chovaných na černo.

V době největší totality 1950 až 1954 se začaly zřizovat na našem území PTP neboli pomocné technické prapory – speciální vojenské jednotky na převýchovu pro politicky nepřizpůsobivé občany. Obvodní komise složená z vedení místních národních výborů (MNV) a SNB a kádrováků z fabrik, rozhodovala podle stanovených kritérií, kdo má být politický nevyhovující. Komunistický režim pronásledoval kulaky, živnostníky, duchovní, inteligenci a další, kteří nesouhlasili s režimem a u nichž vzniklo podezření, že nesmyslně socialisticky a musí být všemi dostupnými prostředky převychováni.⁷⁹

⁷⁵ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 19.

⁷⁶ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 19.

⁷⁷ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 15.

⁷⁸ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 16.

⁷⁹ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*, s. 15 - 19.

2. Vyhánění sedláků z gruntů – skutečné příběhy

Mnozí rolníci byli váženými občany v obci a i v době mírové či za války byli stabilizačním faktorem celé společnosti. I když v naší společnosti představovali rolníci nejvíce konzervativní sociální skupinu, vždy byli jakýmsi pilířem československého národa. Většinou byli katolického vyznání, což dávali najevo svojí přítomností v chrámech o nedělích a jiných svátcích. Jejich rodový majetek včetně hodnot duchovních se dědil a předával z generace na generaci. Pod vedením Antonína Švehly, který byl také rolnického původu, se agrární strana stala nejsilnějším politickým blokem a právě toto uskupení zemědělských rolníků nejvíce vadilo komunistům, respektive chtěli jich co nejvíce dostat na svou stranu.

Následně bych zevrubně popsal životní příběh vystěhovaného sedláka Höniga Jaroslava, který žil na usedlosti v Klášteře na Nepomuku. Tento příběh je součástí další 119 příběhu osudů vystěhovaných a perzekuovaných rolníků z publikace „Vyhnaní – AKCE „KULAK“ od Miloslava Růžičky z Vilémova. Jeho publikované dílo přibližuje osudy selských rodin vystěhovaných v padesátých letech vládou při akci Kulak. Většina mužů z vystěhovaných rodin skončila v uranových dolech v Jáchymově, někteří staří lidé v ústavech.

K hospodářství Hönigových náleželo 18 ha polí a luk. Hönigovi byli na tehdejší dobu plně soběstační. Na pomocné práce v hospodářství ještě navíc zaměstnávali dvě pracovní síly. V roce 1942 zemřela paní Hönigová a zůstaly po ní dvě děti, 12 let starý Josef a o 3 roky mladší sestra. Hospodář se již neoženil a zůstal sám. Německou okupaci přežila rodina ve zdraví a dočkala se znovuzrození Československa. Zlom nastal po Únoru 1948. Jaroslav Hönig byl členem politické strany Národně socialistické a v Klášteře byl stranickým předsedou. V obci se začal politický boj a nastartovala se kampaň pro zakládání JZD. Všichni majetníci se začali bouřit. Následovaly sankce od komunistů. Nejprve museli odejít dva nájemní zaměstnanci od Hönigových proti své vůli a navíc bylo zakázáno s prací na hospodářství komukoli pomáhat. K tomu následně zabavili všechny důležité stroje. Syn Josef musel na rok odejít do práce v těžkém průmyslu do Škodovky v Plzni. Následně byl poslán do Libavy na vojnu k pomocnému technickému praporu. Na hospodářství zůstal otec s dcerou. Společně těžce pracovali na statku a syn Josef byl ponižován na Libavě svými veliteli. Nakonec byl Hönig společně s dcerou vystěhován do malé místnosti do 30 km vzdálené Plzně. Jelikož se dcera provdala do Brna, vzala svého otce Jaroslav Höniga s sebou do Brna. Zde byl odchycen příslušníky STB a přemístěn do psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích.

Tímto způsoben byl „nebezpečný nepřítel pracujícího lidu“ uklizen, aniž by musel být souzen třeba i za vymyšlený trestní čin. Jaroslav Hömig zde zemřel. Syn Josef Hömig musel podepsat, že souhlasí s tím, že bude do konce svého života pracovat jen manuálně a nastoupil k firmě Konstruktiva v Chrudimi jako řidič. Neměl žádný domov, ale dovolili mu bydlet na podnikové ubytovně. Po sametové revoluci mu zemědělské družstvo vrátilo a následně odkoupilo za směšnou cenu jeho rodinný statek. Dodnes se Hömigovi i další lidé nedočkali proplacení ukradeného živého a mrtvého inventáře.⁸⁰

Přesto, že akce KULAK byla připravena na nejvyšších místech KSČ, realizace probíhala na stupni nejnižším, tzn. v obcích nebo na vesnicích. Místní funkcionáři KSČ či členové MNV měli za úkol vytipovat a ukázat na toho sedláka, který bude první obětí určenou k vystěhování. Někteří sedláci byli známí asociálním chováním vůči svým zaměstnancům, vůči své čeledi. Dalo by se říci, že v některých případech došlo k „vyřizování účtů“, dokonce i k pomstě založené na lidské závisti nebo nenávisti a také k třídní odplatě.

V příloze uvádím rozhovor, který se uskutečnil prostřednictvím emailu, s bývalým politickým vězněm Miloslavem Růžičkou, jenž se narodil 10. 10. 1925 ve Vilémově do rodiny sedláka. Tato skutečnost silně ovlivnila jeho další osud. Poúnorovému režimu byl nepohodlný svým tzv. „kulackým původem“, podílel se na rozšiřování protistátních letáků. V prosinci 1951 byl zatčen a následně v lednu 1952 Státním soudem v Praze i odsouzen na pět let těžkého žaláře. Vězněn byl převážně v Jáchymově. V době jeho uvěznění byl zatčen i jeho otec a matka tak zůstala na rodinném statku sama. Shromáždil unikátní sbírku příběhů kulaků, kterou stále rozšiřuje. Bývalému politickému vězni Miloslavu Růžičkovi se podařilo shromáždit skutečné a velice silné životní příběhy lidí, kteří se s rodinou ze dne na den museli odstěhovat z domova. Kniha Vyhnanci – AKCE „KULAK“ vedle příběhů a fotografií obsahuje také unikátní seznam všech 2000 selských rodin, které Státní bezpečnost a později komunističtí funkcionáři v letech 1952-1953 vystěhovali převážně do pohraničí a majetek jim byl zabaven.

⁸⁰ RŮŽIČKA, M. *Vyhnanci – AKCE „KULAK“*, s. 15.

Závěr

Selský stav prodělal v dějinách Českých zemí dlouhý vývoj a významně se podílel na formování české (i slovenské) národní identity, přispíval zejména na uhájení a uchování jazykového a kulturního povědomí. S rozvojem kapitalismu v 19. století vytvářeli sedláci silnou a stabilní součást celého středního stavu novodobé společnosti.

Historicky je doloženo, že družstva pracovala v českých zemích v hojném počtu už víc než půl století před jednotnými zemědělskými družstvy (JZD) a pro vývoj českého zemědělství a venkova v první polovině 20. století měla zásadní význam. Družstva byla zakládána s konkrétními cíli, jejich úspěch závisel především na spolupráci členů a účelem nebyl na prvním místě pouze zisk, ale průběžný materiální vzestup jednotlivých členů. Družstva vlastně pomohla vytvořit nový odbytový systém, pomáhala zemědělcům s odbytem, nákupem i zpracováním zemědělských produktů, nákupem strojů, lepších osiv nebo hnojiv ke zvýšení jejich produkce, představovala ve své podstatě i rychlejší pokrok pro celou vesnici - družstevní obchody. Rozšíření úvěrových družstev o tzv. kampeličky, znamenalo nejen možnost spoření a seznámení se s účetnictvím, ale především snazší přístup k úvěrům a financování.

Jelikož si komunisté potřebovali podmanit vesnické obyvatelstvo, začali zakládat vlastní družstva, kam nutili vstupovat sedláky, ti kteří v družstvu nebyli, museli odvádět větší odvody z produkce. Po druhé světové válce vzhledem k silnému vlastnickému vztahu rolníků k půdě prosazovali vyvlastnění půdy velkých pozemkových vlastníků a její přidělení do soukromého užívání drobným rolníkům. Komunisté si uvědomovali rolnické vazby k půdě a tímto způsobem se jim podařilo drobné rolníky získat na svou stranu. Drobní rolníci a bezzemci, představovali v českých zemích nezanedbatelnou sociální vrstvu a společně se středními rolníky a zvláště s novými středními rolníky v pohraničí představovali i významnou složku členské základny komunistické strany v Československu. Pomocí pozemkové reformy prováděné v Českých zemích ve druhé i třetí etapě, získala komunistická strana na svou stranu malé a střední rolníky, díky tomu, že jim přidělila půdu zkonfiskovanou Němcům a kolaborantům.

Ve vedení československého státu existovaly po nastolení vlády komunistů rozdíly v představě o dalším vývoji zemědělství. Rolníci se obávali toho, aby komunisté nechtěli zakládat kolchozy dle sovětského vzoru. Katastrofální události v Sovětském svazu ve třicátých letech 20. století, jako vysídlování rolníků, násilné útoky proti středním rolníkům,

snížení zemědělské výroby, zvláště živočišné, následné hladomory a další tragédie vesnických obyvatel naháněly strach nejen bohatým, ale i středním a drobným rolníkům ve všech zemích sovětského bloku v Evropě. Do poloviny roku 1948 však českoslovenští komunisté stále ujišťovali rolníky, že kolektivizaci provádět nebudou.

Po přijetí zákona o JZD v únoru 1949 se však kolektivizace zemědělství započala. Dotváření podoby JZD skončilo v únoru 1953 schválením vzorových stanov JZD, které zakotvily princip společného „družstevního hospodaření“. Jako závazná podmínka správného fungování JZD se zde stanovilo sloučení všech výrobních prostředků, včetně živého a mrtvého inventáře a půdy do společného „družstevního hospodářství“. Ve všech evropských zemích sovětského bloku vládnoucí komunistické strany získaly do konce čtyřicátých let monopolní moc ve státě a upevňovaly svoji absolutní politickou moc prostřednictvím zrušení soukromého vlastnictví a zavedení společenského vlastnictví a společenské výroby.

Zvláště závažná byla skutečnost, že v rozhodujících státních resortech našli své uplatnění i vzdělaní vykonavatelé, kteří se zpronevěřili svému poslání. Platí to o řadě soudců a prokurátorů, kteří nejružnějším pokynům ze stranických sekretariátů a z orgánů Státní bezpečnosti propůjčili žádané právnícké odůvodnění, což velmi těžce zasáhlo nezaslouženými a nespravedlivými tresty tisíce rolnických a selských rodin. Právním vrcholem se staly tzv. Směrnice 3 ministrů (ministr státní bezpečnosti, vnitra, spravedlnosti) z roku 1951, na základě kterých byly vyháněny z gruntů a vesnic celé rodiny odsouzených hospodářů. Takovéto směrnice však nebyly schváleny vládou, ani Národním shromážděním nebo prezidentem republiky. Nikdy nebyly totiž ani zveřejněny ve Sbírce zákonů a nařízení či v Úředním listě, na obecních tabulích. S jejich obsahem nesměli být seznámeni, ani odsouzcenci ve výkonu trestu, ani jejich rodiny, tzn. ti občané, kterých se živelně týkaly.⁸¹

Velkou oporou komunistické straně na venkově byly národní výbory. Cituji z referátu tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného z X. sjezdu KSČ: „Také mnohé národní výbory po ustavení sboru plnomocníků ministerstva výkupu věnuji nyní výkupu jen malou pozornost a péči. Starost o výkup je součástí práce každého národního výboru. Národní výbory nesmějí především dopouštět, aby kulaci řádně neplnili dodávky. Kulaci se často domnívali a ještě domnívají, že nemusí plnit stanovené výrobní úkoly a své dodávkové povinnosti vůči státu. Národní výbory jsou povolány, aby nepřipustily kulacké sabotáže výroby a dodávek

⁸¹ JECH, Karel. *O začátcích kolektivizace u nás nevázně vážně*. Acta Oeconomica Pragensia, roč. 15, 2007, č. 7. (<http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=aop&pdf=196.pdf>). Staženo: 30.6.2011, s. 213.

zemědělských produktů. Národní výbory se zde musí stát ochránci a aktivními uskutečňovateli státních zájmů.“⁸²

Na místních národních výborech a okresních národních výborech došlo k výměně nepohodlných členů a dosazení zástupců z řad KSČ. Jim podléhala místní policie, která byla personálně přetvořená na SNB, která byla podřízena KSČ. Přejedání moci do rukou komunistů vedl k závislosti vnitřní i vnější politiky státu na rozhodnutí prezidenta Gottwalda a přáních reprezentace Sovětského svazu. Začala období politických soudních procesů, bezdůvodného uvěznění, docházelo k nuceným emigracím a pronásledování oponentů. Soudnictví bylo podřízeno sekretariátu KSČ a včele byli soudci, kteří měli velmi nízké právní a ústavní povědomí, ale byli členy KSČ. Ve všech podnicích, na školách byly zřízeny kádrovací útvary z příslušníků KSČ, kteří dle svého uvážení určovali, kdo je nepřítel, kdo je špatný a kdo je přijatelný. Tudíž měli obrovskou moc nad osudy lidí ve svém okolí a minimální vlastní odpovědnost za své zločiny.⁸³

Komunisté prohlašovali, že budují beztřídní společnost, která každému jedinci zaručí naplnění jeho potřeb. Ve své podstatě však vytvořili ryze třídní společnost. Privilegovaní komunisté mohli vše. Právo „vést“ neboli neomezeně vládnout, si dokonce odhlasovali v zákoně: „*Komunistická strana je vedoucí silou ve společnosti*“. Čímž byla zdůvodněna jejich absolutní nekontrolovatelná moc nad nestraníky. Nestraníci byli druhořadými občany, neboť jejich hlavní povinností bylo podřídit se komunistům. Ti, jež dostali nálepkou „třídní nepřítel“, byli bezprávnými psanci, kteří mohli být pronásledováni dle libovůle komunistických příslušníků. Družstevníci, včetně jejich dětí, se nemohli odstěhovat jinam, pokud neměli souhlas vedení družstva. Proti jeho rozhodnutí odvolání neexistovalo. Když byl dotýčený „kulak“ nebo dítě z „kulacké“ rodiny, byl jeho osud na léta zpečetěn. Nemohli totiž studovat ani si nalézt lepší zaměstnání.

V době, kdy se komunistická strana chopila moci, v poválečném Československu nastalo otevřené pronásledování takzvaných vesnických boháčů – kulaků. Současně s nimi byla postižena a perzekuována i celá rodina. Sedlákům byly předepisovány nesplnitelné dodávky, a sedláci často končili ve vězení. Jejich hospodářství byla zabavena ve prospěch státních statků či jednotných zemědělských družstev. Jedním z nejhorších trestů byly deportace neboli

⁸² X. sjezd Komunistické strany Československa. Praha: ÚV KSČ, 1954. (referát soudruha Antonín Novotného – o plánu rozvoje národního hospodářství na rok 1955 a krátkodobém plánu na podstatné zvýšení zemědělské výroby.) s. 36.

⁸³ RŮŽIČKA, M. Vyhnaní – AKCE „KULAK“, s. 12.

vystěhování z domova do předepsaného místa a to zpravidla do pohraničí. Kolik rodin v tehdejším Československu bylo přesídleno, není dodnes jasné. Dle odhadů se to týkalo cca dvou až čtyř tisíc selských rodin.

Hlavní důvod pro odsouzení, vystěhování a další pronásledování kulaků nespátřuji v likvidaci soukromého sektoru, tak jak se na první pohled může jevit, ale v tom, že komunistická strana a její představitelé dle mého názoru skutečně věřili v sílu společné výroby. Věřili, že pokud stát bude kontrolovat společné vlastnictví půdy, dobytka, ale i strojů a rozdělit práci mezi zemědělce stejným dílem (samozřejmě pod kontrolou státu), tak z toho bude plynout nejen větší produkce rostlinná a živočišná, ale zároveň vzroste lidská spokojenost a zvýší se životní úroveň obyvatel naší republiky. Avšak nesporným důvodem kolektivizace byl i fakt, že vláda chtěla mít zemědělství, čili odvětví, které zásobuje stát potravinami, zcela pod kontrolou.

Pojem „výměr půdy“ s vymezením a charakteristikou kulaka sice měl souvislost, ale pouze povrchní. Byl to totiž nástroj komunistického aparátu, který během kolektivizace československého zemědělství nebyl stálý a několikrát byl měněn, a to často tak, aby do vymezené skupiny spadali lidé, kteří se nepodřizovali komunistickým idejím. To také dokazují skutečnosti, že bylo diferencováno od využití této půdy (jaká plodina byla pěstována), a také fakt, že proto, aby zemědělec spadl do kategorie kulak, stačilo pouze vlastnit nějakou další formu podnikání, nebo v ní jen figurovat. Smysl a vymezení tohoto označení se také měnily v návaznosti na statistiky odsouzených, čili provinilých občanů, kdy komunističtí představitelé museli několikrát upravit a hlavně rozšiřovat, kdo všechno bude spadat do této skupiny tak, aby zabrali co největší skupinu odsouzených a aby běžným občanům nedošlo, že možná není s jejich kolektivizační politikou něco v pořádku.

Lidé neznalí tohoto tématu většinou mají povědomí o tom, že soukromí zemědělci byli nuceni vstupovat do družstev, že tam museli přivést dobytek a odevzdat stroje, že byl zabavován majetek kulakům - vesnickým boháčům. To je ale jen půl pravdy. V průběhu kolektivizace venkova se stala řada věcí, které někým byly brány jako nutná oběť na cestě za lepším životem, někdo si je vykládal jako protiústavní nemorální zločiny.

Seznam pramenů a literatury:

Prameny:

FEIERABEND, Ladislav, Karel. *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary: Stehlík, 2007. ISBN 978-80-86913-03-2.

JECH, Karel (editor). *Dokumenty o perzekuci a odporu Sv. 3. (Vystěhování selských rodin v Akci K (kulaci) 1951-1953, seznamy a vybrané dokumenty.)*. Praha: ÚSD ČSAV, 1992.

KOLÁŘ, Pavel. *Otec kulak, syn zelený baron*. Praha: Riopress, 2004. ISBN 80-86211-79-2.

NOVOTNÝ, Antonín. *Projevy a stati 1945-1957*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964.

Prameny a studie 41. *Zemědělství a 50. léta*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2008. ISBN 978-80-86874-11-1.

Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: V Praze 25. - 29. května 1949. Praha: ÚV KSČ, 1949.

RŮŽIČKA, Miloslav. *Vyhnanci – AKCE „KULAK“*. Havlíčkův Brod: Miloslav Růžička, 2008. ISBN 978-80-254-6522-6.

Sbírka zákonů a nařízení ČSR. 1948. č. 43, 44, 45, 46, 47 a 49.

X. sjezd Komunistické strany Československa. Praha: ÚV KSČ, 1954. (referát soudruha Antonín Novotného – o plánu rozvoje národního hospodářství na rok 1955 a krátkodobém plánu na podstatné zvýšení zemědělské výroby.)

Odborná literatura:

BLAŽEK, Petr a JECH, Karel a KUBÁLEK, Michal. a kolektiv. *AKCE „K“*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, Pulchra, 2010. ISBN 978-80-213-2033-8.

BLAŽEK, Petr a KUBÁLEK, Michal. *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-226-7.

DRDA, Adam. *Konec vesnických upírů - O kolektivizaci, kulacích a likvidaci venkova. A také o panu Stýblovi, posledním obyvateli Rajdlova statku.*(<http://www.dokoran.cz/ukazky/1226500685.pdf>). Staženo: 30.6. 2011.

HEJL, Vilém. *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha: Univerzum, 1990. ISBN 80-85207-01-X.

JANÁK, Jan a HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny s.r.o., 2005. ISBN 80-7106-709-1.

JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 9788070219027.

JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. ISBN 80-7285-010-5.

JECH, Karel. *O začátcích kolektivizace u nás nevážně vážně*. Acta Oeconomica Pragensia, roč. 15, 2007, č. 7. (<http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=aop&pdf=196.pdf>). Staženo: 30.6.2011.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. Praha: VŠE Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0642-4.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*, 2.část. Praha: Statní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-0425700-3.

PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny celé Československé republiky*, díl 2. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X.

RATAJ, Jan. *KSČ a Československo (1945-1960)*. Praha: Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0642-4.

ROKOSOVÁ, Šárka. Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In *Securitas Imperii 10*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu: Praha, 2003. 147-194 s. ISBN 80-86621-01-4.

VÁCLAVŮ, Antonín. *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Studie z hospodářských dějin č. 10. Praha: VŠE Fakulta národohospodářská, 1999. ISBN 80-7079-934-X.

Příloha:

Rozhovor s politickým vězněm, panem Růžičkou
V Praze, dne 6. července 2010

.....Vážený pane Fišer,
i když nemám skoro žádnou volnou chvíli, pokusím se vám odpovědět na vaše otázky.

1. Kolik vám bylo let, když skončila 2. světová válka a můžete popsat vaši rodinu a dům, kde jste hospodařili?

Bylo mi necelých dvacet let, oddychli jsme si a těšili se na svobodný život, zejména že si zmodernizujeme naše malé hospodářství (15,20 ha). Což se pomalu konalo, nakupovaly se stroje a nářadí, hlavně jsme se zaměřili na scelování pozemků. Nechtěli jsme sedlačit s tou výměrou na 25 kusech pozemků, ale jen na minimálních třech či čtyřech kusech, aby se nechal používat traktor. Tím pádem by se vyřadil třetí kůň, zbylo by krmivo pro krávy a – bylo by mléko atd. Stal jsem se jednatelem scelovacího družstva a vše šlo ku zdárnému výsledku. Naše stavení bylo postaveno někdy ještě za nevolnictví (stavěla ho šlechta), i zde jsem podnikal s otcem úpravy. Byl jsem polovičním spolumajitelem po smrti dědečka.

2. Měl jste šťastné dětství?

Jako malý (asi dvouletý) jsem dostal zápal průdušek a rodiče byli připraveni na nejhorší. Domácí lékař nade mnou prý řekl: „Teď usne, a když se probudí, máte vyhráno.“ A tak tuto etapu jsem vyhrál a jsem tu již téměř 85 roků. Se svojí sestrou Zdenkou (nar. 10. 10. 1921) jsme si rozuměli a plnili jsme příkazy rodičů, co máme vždy po příchodu ze školy udělat: nanosít dřevo ke kamnům, nanosít vodu do zásoby (trpěli jsme nedostatkem vody), zamést dvůr, napást husy, natrhat kopřivy, donést tam a tam na pole svačiny pro najmuté spolupracovníky, natrhat švestky...atd. Prostě určité povinnosti nám byly určeny a my je plnily. Pak jsem si mohl jít hrát s ostatními na náves do parku. Nemohu naříkat, dětství je dětství a moje bylo zcela šťastné a jako každý z nás si rád na různé příhody vzpomenu. Chodil jsem do Sokola, po vyjití školy se zapojil do ochotnického divadelního spolku „Havlíček“, kde jsem i někdy dělal režiséra. Kromě toho jsem byl i u hasičů.

3. Byl jste členem nějaké politické strany po 2. světové válce?

Otec byl ve straně národních socialistů, protože agrární strana byla již Košických programem vyloučena jen proto, aby nebyl venkov tak silný a jednotný, jako byl za první republiky. V tom už měli své prsty komunisté, kteří se pomalu připravovali na uchopení moci ve státě.

4. Měl jste obavy z toho, když v r. 1947 komunisté vyhráli volby?

Neměl jsem veliké obavy. Když jsem kolem sebe viděl ty soudruhy – alkoholiky, kteří ráno leželi v trávě pod lipou ještě v deliriu, byl jsem ujištěn, že tato skupina lidí není schopna vládnout národu.

5. Jak jste vnímal situaci po únorovém puči v r. 1948?

Stále jsem nevěřil, že se komunisté po ujmutí moci, udrží! Proto jsem rozmnožoval leták (vydaný skupinou Milady Horákové), která nabádal každého, aby ho též rozmnožil a posílal dalším lidem. Obsahem letáku byla snaha, docílit svobodných voleb pod dozorem OSN. Leták se posílal na americké vyslanectví do Prahy. Já ho zasílal všem známým, o kterých jsem věděl, že jsou téhož smýšlení jako já. A tento leták se stal osudným pro můj další život. Našli ho u jednoho mého souseda, který byl v protistátní skupině, a po jeho zatčení z něho vytloukli, kdo mu leták zaslal. (On to věděl ode mě, když za mnou přišel a chtěl mít jasno, zda ten leták na něho nastražila statní bezpečnost anebo já, na kterého měl podezření. Já jsem mu jen řekl, aby byl klidný, že jsem to poslal já.) Za půldruhého roku jsem byl zatčen a souzen ve skupině mého souseda, ač jsem s nimi neměl nic společného, jen ten leták.

6. Kdy začalo pronásledování vaší rodiny?

Do této doby bylo pronásledováno celé hospodářství nesmyslnými předpisy dodávek, které se stupňovaly.

7. Pomáhali si lidé ve vaší vesnici nebo se projevovala spíše závist v sousedských vztazích v období po válce a v období kolektivizace?

Po mém odsouzení na pět let za velezradu, byl jsem v jáchymovských lágrech. Otec doma za neplnění dodávek byl vězněn v Chotěboři. Nikdo ze sousedů nepřišel pomoci opuštěné matce, každý se bál o svoji pověst a nikdo se zločineckou rodinou nechtěl nic mít. Našel se však nebojácný bratr evangelický farář v obci Mirko Nagy. Přišel a vzal koš a pomohl matce nakrmit vše živé v opuštěném hospodářství. A nebylo toho málo: tři chovné klisny, 7 dojnic, tři jalovice, 4 prasnice, drůbež, husy, kachny. To byl jedinec, ostatní se báli, mnozí to škodolibě celé rodině přáli.

8. Byl jste vystěhován do pohraničí? Jaká byla situace po vašem návratu do rodné vsi?

Po mém návratu před Vánocemi r. 1954 jsem s rodiči ještě sedlačil. Byli jsme navrženi ještě s dalšími dvěma rodinami na vystěhování. Na schůzi místní KSČ jeden soudruh prohlásil asi toto: „Já chodím do zdejší továrny a po své práci budu muset chodit na opuštěná pole po vyhnaných sedlácích pracovat? To vám nepodepíšu.“ Přidal se další soudruh a bylo po stěhování. Zavolali největšího sedláka na okres, řekli mu: Podepiš založení JZD a budeš jeho předsedou, jinak tě zítra vystěhujeme.“ Podepsal, rok byl předsedou. Já měl dvě možnosti: do dolů na uhlí nebo do zemědělství. Zůstal jsem, bydlel na svém výměnku a platil nájem (měl jsem ztrátu veškerého majetku). V započatém JZD jsem jediný měl papíry na traktor a nákladní auto, sedl jsem za volant nákladáku a zůstal tam třicet let až do penze.

9. Setkal jste se v době uvěznění s přátelskou pomocí či solidaritou?

V lágru jsme se kamarádili jen s politickými vězni a měli jsme k době důvěru. Ostatní delikventi tuto důvěru neměli.

10. Jaké pocity vás provázely při návratu do rodného domu?

Stále jsem věřil, že to dlouho nebude trvat a komunisté padnou. Po okupaci v r. 1968 se „zavřela voda“ a trvalo to dalších dvacet let. V tomto jsme se všichni přepočítali.

11. Jestliže se ohlédnete zpět do minulosti, litoval jste někdy svého rozhodnutí nebo činu?

Nikdy jsem nelitoval, naopak splnil se mi doslova a do písmene obsah mého letáku. Byl jsem v prvních volbách ve volební komisi (v r. 1990), získal jsem sousedku do obecního zastupitelstva a byla zvolena starostkou. Celých pět volebních období nám vládne a teprve nyní (v r. 2010), chce již končit. Já ji jako nejstarší občan tehdy uváděl v úřad. To je moje sebeuspokojení.

12. Vaše životní „krédo“?

„Dokaž svými skutky, že jsi žil.“

13. Je důležité umět odpustit těm, kteří vám ublížili?

Odpustit by někdo mohl, já ne. Ale zapomenout nelze!

14. Co je pro vás v současné době nejdůležitější?

Mám spořádanou rodinu a přeji si hlavně všem nám zdraví. To je nejdůležitější faktor pro člověka.

15. Čeho si na druhých ceníte nebo co obdivujete?

Mám rád pracovitě, poctivě a zásadové lidské bytosti, žel je jich čím dál méně.

Miloslav Růžicka, bývalý politický vězeň A 02325